

İçindekiler Tablosu

<u>I. Giriş</u>	2
<u>II. Osmanlı Uygulaması</u>	3
<u>1. Kavram</u>	3
<u>2. Kanunlar</u>	3
<u>3. Osmanlıda Para Cezalarıyla İlgili Sorunlar</u>	9
<u>4. Para Cezasına Benzer Kurumlar</u>	13
<u>III. Para Cezalarının İnfazı</u>	14
<u>IV. Sonuç</u>	18
<u>Dipnotlar</u>	19
<u>Kaynaklar</u>	26

Doç. Dr. Mustafa AVCI

Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi / Türkiye

I. Giriş

Sosyal hayatı çekilebilir hale getirmekte yararlanan hukuk düzeninin en son aracı ve en ağır yaptırımı olan cezalar, ilgili oldukları hak ve menfaatler (konuları) yönünden; bedenî, hürriyeti bağlayıcı ve kısıtlayıcı, hakları sınırlayıcı, onur kırıcı ve malvarlığını etkileyici olmak üzere tasnif edilirler.¹ Tarihin ilk zamanlarından beri cezadan beklenen yarar ve cezanın amaçları bakımından kanunlara değişik cezalar konulmuş, uygarlık düzeyi geliştikçe cezaların neveleri artmış, zamanla hürriyeti bağlayıcı olanlarla malvarlığına yönelik cezalar, bedeni cezaların yerini almıştır.

Günümüzde devletçe kovuşturulan suçların pek çoğu ilkel dönemlerde mağdur tarafın öç almasına bırakılmıştı. Öç alma, ölçüsüz olması ve karşı öç almayı tahrik etmesi nedeniyle toplumda devamlı barışı kurmaya elverişli değildi. Sosyal hayat bu sebeple barışı uzun süre koruyabilmek için failin, zarar görenin kabilesine teslimi, kısas ve uyuşma (composition) sistemlerini geliştirmiştir.

Uyuşma, öç alma hakkı bulunan kişi veya ailesine, fail veya ailesi tarafından belirli bir miktar mal verilerek, onları bu haklarını kullanmaktan vazgeçirmek, yani bu haklarını satın almaktır.² Uyuşma bedeli önceleri hayvan, silah ve kıymetli eşya iken,³ sonra para olarak belirlenmeye başladı. Bu şekliyle öç almaya göre cezanın gelişmiş bir türü sayılır.⁴ Zamanla devlet uyuşmayı zorunlu hale getirmiş ve uyuşma bedelinden bir kısmını simsarlık bedeli olarak (Fredum) kendisi almış, işte bu kısım para cezalarının temeli olmuştur.⁵

"Suç teşkil eden bir eylem sebebiyle, failine karşı toplumun kınama duygusunu belirten, onu maddi yararlarından yoksun bırakmayı amaçlayan, yargı organınca hükmolunan, kusur ile orantılı olmakla birlikte suçlunun ekonomik durumu da gözetilerek cezanın amaçlarını gerçekleştirmek için devlet hazinesine veya bir kamu kuruluşuna bir miktar paranın ödetilmesine para cezası denir."⁶ Yani para cezası denince suçta kullanılan, kullanılmak üzere hazırlanan ve suçtan hasıl olan eşyanın mülkiyetinin devlete geçirilmesi anlamına gelen müsadere ve özel hukuk ölçüleri içinde mağdur tarafa ödenen tazminattan ayrı olarak bir kamu kurumu olan ve devlet hazinesine toplumun kınama duygusunun ifadesi ve gördüğü zararın telafisi olmak üzere ödenmesi gereken mali ve nakdi cezayı anlamak gerekir.

Tarihin eski dönemlerinden beri tespit edilebilen bütün hukuk sistemlerinde para cezalarına rastlandığı gibi, Türklerin İslamiyet öncesi hukuklarında da hırsızlık, müessir fiil, adam öldürme, kız ve kadın kaçırma suçlarında failin denilen mali cezayı ödeyerek ölüm cezasından kurtulabilirdi.⁷

İslâm hukukunun birinci kaynağı olan Kur'an'da, diyet dışında para cezalarına sarahaten temas eden bir ayet tespit edemedik.

Hz. Peygamberin uygulamalarında hukuki sorumluluk çerçevesini aşan ve ceza mahiyetinde olan mali yaptırım örneklerini şöyle özetleyebiliriz:

1. Dalındaki meyveyi toplayıp götürene dayak cezasına ek olarak suça konu malın değerinin iki katının ödetilmesi.⁸
2. Yitik develeri sahiplenmek maksadıyla alıkoyan ve gizleyenlere, develerin değerinin

OSMANLI HUKUKUNDA PARA CEZALARI

iki katının ödetilmesi.⁹

3. Hayvanların koruma altındaki yer (hırz) dışından çalınması halinde, dayak cezasına ek olarak değerinin iki katının tazmin ettirilmesi.¹⁰
4. Zekatını ödemekten kaçınan mükellefin, ödemesi gereken tutara ek olarak malvarlığının yarısının hazine adına (ceza olarak) alınması tehdidi.¹¹

Hukukçulardan bazıları yukarıda zikredilen hadislerle ilgili para cezası uygulamalarının Asrı Saadette mevcut olduğunu, ancak sonradan neshedildiğini söylerler.¹² İbn Teymiye, İbn Kayyim (ö. 751/1350) ve Trablusi (ö. 844/1440) ise nesih iddiasını Raşit Halifelerin hadislerde bahsi geçen cezaları uygulamaya devam ettikleri gerekçesiyle reddeder.¹³

Hukuk ekollerine gelince: Hanefilerden yalnız Ebu Yusuf (ö. 181) para cezasının caiz olduğunu kabul eder.¹⁴ Bu hukukçuya göre, suçludan tahsil edilen para bir yerde muhafaza edilmeli, halini düzeltirse iade, düzeltmezse kamu yararına sarf edilmelidir. Mezhebin görüşü özetle para cezalarının caiz olmadığı yönündedir.¹⁵

İmam Mâlik'in (ö. 179) maslahat ilkesine dayanarak, hileli mal satmak, haram mal almak gibi suçlara mali cezalar verilebileceğine dair içtihadı nakledilir. Mâlikî hukukçu Berzeli'ye (ö. 844/1440) göre, başkasının arazisine giren sürü sahibinden hayvan başına¹⁶ belirlenecek bir miktar para cezasının tahsili caizdir.¹⁷ İmam Şâfiî'nin kadim içtihadına göre, zekat borcunu ödemeyen mükelleften, zekat borcuna ek olarak malvarlığının yarısı zorla alınarak hazineye irat kaydedilir, sonraki içtihadına göre alınamaz.¹⁸ Hanbeliler dalından meyve ve meradan hayvan çalınması halinde suça konu malın değerinin iki katı para cezası verileceğini söylemişlerdir.¹⁹ Ebu Ya'lâ Ferrâ (ö. 458), hırz veya nisap şartlarından birinin eksik olduğu hırsızlık suçu ile yitik malı sahiplenmek gibi suçlarda suça konu malın değerinin iki katının para cezası (ğarame) olarak verilmesinin cevazına işaret etmektedir.²⁰ Para cezalarını kabul etmeyenlerin genel gerekçeleri, idarecilerin halkın malına göz dikerek suiistimal etme tehlikesini gerekçe göstermiş,²¹ tecviz edenler ise zaten suiistimal edilmemesi şartını da ileri sürmüşlerdir.²² Fıkıh kitaplarında fazla yer ayrılmayan ve pek sıcak bakılmayan para cezalarının Osmanlı uygulamasındaki yerine bu kısa girişten sonra gelebiliriz.

II. Osmanlı Uygulaması

A. Klasik Dönem

1. Kavram

Şer'i terim olarak "tazir bi'l-mâl",²³ "tazir bi ahzi'l-mâl",²⁴ "ğarame",²⁵ Osmanlı Kanunnamelerinde ise "cürm-i cinayet",²⁶ "cürm", "cerime",²⁷ cürm ve cinayet resmi (ceraim) "²⁸, "kınlık"²⁹ veya "kınlık akçesi"³⁰ denilen para cezaları³¹ ehli örfe verilmek üzere kadı tarafından hükmedilen tazir nevinden yaptırımlardır.³²

2. Kanunlar

A. Fatih Kanunları

aa) **Teşkilât Kanunu:** Fatih'in teşkilât kanunu olan Kanunname-i Âl-i Osman, devlet erkanına verilecek cezaları, reayaya nispetle çok yüksek tutmuş, 3. Bab Ahval-i Ceraim

OSMANLI HUKUKUNDA PARA CEZALARI

başlığı altında 40. madde; cerime kanda subaşilar için 3000 akçe, göz çıkarmaya 1500, kol kırmaya 1000, baş yarmaya 50 akçe alına, 41. maddeye göre, bir kimseye fuhuş ile sövene tazir cezasına ilaveten 40, birinin haremine bakana (özel hayatın gizliliğini ihlale) 20 akçe cerime.

ab) Ceza Kanunu: Fatih'in 893/1488 tarihli Ceza Kanunu olan Kanun-u Padişahi I. Fasil zina suçuyla ilgili para cezalarını düzenlemiştir. m.1'e göre: Evli olanın zinasında, fail gani (1000 akçeye gücü yeten bir zengin) ise ceza 300 akçe, (600 akçeye gücü yeten) orta halli biri ise, 200 akçe, (400 akçeye gücü yeten) fakir ise 100, çok fakir ise 50, daha da fakir ise 40 akçe olarak öngörülmüştür. Ergenin zinasında failin ekonomik durumuna göre, 100, 50, 40 ve 30 akçe cürm alınacaktır.

m.5 Fuhşa aracılık (pezevenklik) eden kadına tazir olarak dayak cezası verilip ağaç³³ (sopa sayısı) başına 1 akçeden paraya çevrilir. m.8: cariyenin zinasına hür zaninin cürmünün yarısı alınır. m.9: sarkıntılık veya tasaddi suçunda ağaç başına 1 akçe, m.11-12: ispatlanamayan sina isnadında iki ağaca 1 akçe, m.12: hırsızlık suçunu bilip de ihbarı ihmale 15 akçe cürm alınır.

II. Fasil, m.2'ye göre: Kasten adam öldürme suçunda kısas cezası uygulanmıyorsa, zenginden 400, orta halliden 200, fakirden 100, çok fakirden 50 akçe alınacak.

Göz veya diş çıkarmak suretiyle müessir fiil suçlarında kısas uygulanmıyorsa³⁴ sırasıyla, 200, 100, 50, 40 akçe,³⁵ baş yarılıp kemik çıkırsa, zenginden 300, orta halliden 50, fakirden 30 akçe, baş yarılıp kan çıkırsa, 30 akçe, saç-sakal yolandan zenginse 20, fakirse 10 akçe.

III. Fasil, m.1, içki içme suçuna dayak cezası, iki ağaca 1 akçeden paraya çevrilir.

m.2'ye göre: koyun ve kovan çalandan 15, kaz ve ördek çalandan iki ağaca 1 akçe, m.4: nacak ve destar uğrulayandan ağaç başına 1 akçe, m.5: sığır uğrulayandan mali durumuna göre, 100, 50, 40 veya 30 akçe cürm alına.

m.17: kaybolmuş mala (sığır, kısarak veya koyun) usulsüz temellükte 30, 20 veya 10 akçe alınır.

m.18: yoldan geçerken akçesiz yoğurt ve ekmek alana (karşılıksız yararlanma) dayak cezası verilir, sopa başına 1 akçeden para cezasına çevrilir.³⁶

Kanun-u Cebeliyan Bâ-Kanun-u Müzevvec-i Gebran m.29'a göre: ekine at, kısarak, öküz girse hayvan başına 5 akçe cürm ve 5 çomak, inek girse 4 akçe cürm ve 4 çomak, kara canavar (keçi) girse 2 akçe cürm ve 2 çomak, buzağı veya koyun girse 1 akçe cürm ve 1 çomak ceza verilir, ayrıca ekine verdikleri zarar tazmin ettirilir.³⁷

B. II. Bayezid (S. 1481-1512) Kanunu

Fatih kanunlarının büyük ölçüde tekrarı olan II. Bayezid'in ceza kanunundaki farklılıklara işaretle yetineceğiz. m.3/2'ye göre: Dul kadının zinası halinde bekar failin ödeyeceği cürm kadar alınacaktır.³⁸

m.22'ye göre yitik malı sahiplenmek, suçlunun ekonomik durumuna göre, 30, 20 ve 10 akçe cürm cezasını gerektirir.³⁹

OSMANLI HUKUKUNDA PARA CEZALARI

m.14'e göre kasten adam öldürme halinde sırasıyla 200, 100 ve 50 akçe cürm alınır. m.10'a göre, Hırsızlık suçunu bilip de ihbarı ihmal etmek 10 akçe cürm cezası gerektirir. m.16'ya göre göz veya diş çıkarma suçlarında da 200, 100, 50, 40 veya 30 akçe cürm alınır. Bu miktarlar Fatih Kanunu'ndaki miktarların yarısıdır.

Hamr içme halinde verilecek dayak cezası iki ağaca 1 akçeden paraya çevrilir.

1492 tarihli bir belgeye göre: Konut dokunulmazlığını bozma suçuna 70 akçe para cezası verilmiştir.⁴⁰

1502-1507 yıllarında çıkarılan İstanbul İhtisap Kanunu m.21'e göre: standartlara uymayan (eksik) ekmek üretenlere tahta külah vurulmak veya para cezası şeklinde seçimlik cezalar öngörülmüştür.⁴¹

C. I. Selim (1512-1520) Kanunu⁴²

Birinci Fasıl, m.4'te para cezasının hapis cezasıyla birlikte uygulandığını görürüz. "...eğer bir kimsenin oğlun öpse veya yoluna varıp söylese kadı muhkem tazir edip ağaç başına bir akçe cürm alına, eğer habs dahi etseler kadı maslahat gördüğü yerde edeler."

Zina suçunda fail evli ise mali durumuna göre, 400, 200, 100, 50, 40, ergen (bekar) ise, 300, 50, 40 akçe, köle veya cariye ise bu miktarların yarısı alınacaktır. Eşinin zinasına göz yuman erkekten köftehorluk kınlığı olarak 100, 50, 30 akçe, sarkıntılık veya tasaddi diyebileceğimiz suçların faili ile hayvanlarla cinsi münasebette bulunanlar tazir edilip ağaç başına 1 akçe,⁴³ cariyeye sarkıntılık edenden iki ağaca bir akçe alınır. Bir kadın bir erkeğe benim ırzıma geçti diye iftira edip ispatlayamasa erkeğe yemin ettirilir, müfteriden iki ağaca bir akçe cürm alınır.

Had cezası gerektiren kazifte 3 ağaca 1, tazir cezası gerektiren kazif, şirb ve namaz kılmama suçlarında 2 ağaca 1 akçe alınır.

Kavgayı başlatandan ağaç başına 1, karşı taraftan iki ağaca 1 akçe, kavgada silah çekenden 50, 10 akçe alınacak. Kavga eden kadın ev hanımı ise kocasından 20 akçe, değilse tazir edilip 2 ağaca 1 akçe.

At, katır ve öküz başkasının ekinine girerse hayvan başına 5, inek girerse 4, buzağı girerse 1, koyun girerse 1/2 akçe cürm alınır.⁴⁴

D. Kanuni (S.1520-1566) Kanunnamesi

Bu kanunda yer alan para cezalarını suçlara göre tasnif ederek vereceğiz.

Zina: m.1, evli erkeğin (erin), m.5, evli kadının (avretin) zinası halinde⁴⁵ failin ekonomik durumuna göre: 300, 200, 100, 50 veya 40 akçe, m.2: ergenin zinası halinde: 100, 50, 30 akçe, m.3: dul avret cürmünü metinde ergen cürmü, dipnotta ise evli cürmü gibi öngörmüştür. m.4: kız-oğlan zinasında ergen cürmünün aynısıdır. m.7: bir zina suçunun iki failinden biri evli olsa evli cürmü, diğeri de ergen olsa ergen cürmü, fail köle ve cariye ise m.8'e, gayrimüslim ise m.31'e göre, cürm yarı oranında alınır.

m.22: Eşinin, ana veya babasının cariyesi veya boşadığı kadınla cinsel münasebette

OSMANLI HUKUKUNDA PARA CEZALARI

bulunan tazir olunur, ağaç başına 2 akçe, m.34: kendi eşiyle anal ilişki (zahri cima, dübüründen tasarruf) edenden ağaç başına 1 akçe cürm alınır.

Zina sayılan haller: m.9: zina kastıyla birinin evine giren evli ise er cürmü, ergen ise ergen cürmü gerekir. m.17: bir erkekle adı çekilen avret bir yerde halvet halinde görülse zina kınlığı alınır.⁴⁶

Zinaya teşebbüs: m.12: kız ve kadın kaçırmak için hırsızla bile varanı hallerine göre tazir (kınayalar) ve 100 akçeye kadar para cezası alalar.

Söz atma, sarkıntılık ve tasaddi: m.18: söz atma (dillese, yoluna varıp söylese), sarkıntılık (öpse) ve tasaddi (yapışsa) suçlarında ağaç başına 1 akçe,⁴⁷ m.19'a göre, mağdure yabancı birinin cariyesi olursa iki ağaca 1 akçe.

m.113: su alınan veya don yunan çeşme başına levent taifesi varsa iki ağaca 1 akçe cürm alınır.⁴⁸

m.35, oğlancıklar döşek etse, oynasalar her birinden 30 akçe cürm alınır.

Fuhşa aracılık: m.30: avretin pezevenkliği halinde ağaç başına 1 akçe, m.57'ye göre er veya avretin pezevenkliği halinde ayrıca teşhir cezası verilir.

Kazf suçu: m.24: bir kadın veya kız, birini ırzıma geçti diye şikayet edip ispatlayamasa, sanık da inkar ve yemin etse, kazf failine iki ağaca 1 akçe cürm cezası. m.25: bir kadın veya kızla cinsi münasebette bulunduğunu söyleyen, mağdurların inkar ve yemin etmesi halinde aynı cezaya çarptırılır. m.54: had cezası gerektiren kazfte üç ağaca 1, tazir cezası gerektiren kazfte iki ağaca 1 akçe cürm.

Adam öldürme: m.41: kasten adam öldürenen kısas uygulanmazsa mali durumuna göre, 400, 200, 100 ve 50 akçe cürm alınır. m.42: iştirak halinde adam öldürenler tek diyet ve tek cürm ödeyecektir.

Mevsuf müessir fiil: m.45: ok ile birini yaralayan (silahla müessir fiil) yaralanan döşeğe düşerse, 200, 100, 50 akçe cürm öder. m.50: göz ve diş çıkarandan 200, 100, 50 veya 40 akçe alınır. m.47: kol veya bacak kırandan 100 akçe, m.40: baş yarıp kan çıkarandan 30 akçe, kemik çıkar ve yaralanan cerraha muhtaç olursa 100, 50 30 akçe.⁴⁹

Kişi kendi ana veya babasını döverse hapis ve 100 akçe cürm cezası.

Adiyen müessir fiil: m.47: taş veya sopayla dövmede (künt cisim travmasında) ağaç başına 1 akçe, m.37: saç-sakal yolmada 20, 10 akçe alınır.

Karşılıklı müessir fiil: kavgayı başlatandan ağaç başına 1 akçe, diğerinden iki ağaca 1 akçe. m.53: kadınlar dövüşse ev hanımı ise kocalarından 20 akçe, değilse kendilerinden iki ağaca 1 akçe cürm alınır. m.59: yabancı bir kadını döven erkekten ağaç başına 1 akçe.

Müessir fiile teşebbüs: m.48: ok veya bıçak çekenden 50, 10 akçe.⁵⁰

Mevsuf hakaret: zina isnadı olursa, m.54'e göre, had gerektiren kazifte 3 ağaca 1, tazir cezası gerektiren kazifte iki ağaca 1 akçe. Sirkat, ırza tasaddi vb. madde-i mahsusa tayini

OSMANLI HUKUKUNDA PARA CEZALARI

suretiyle hakarete fail isnadı ispatlayamazsa m.55'e göre, ağaç başına 1 akçe,

Sövme: m.39: birine dil uzatandan (itale-i lisan) 20, 10 akçe, m.56: na-meşru kelimat söyleyenden iki ağaca 1 akçe alınır.⁵¹

İçki: m.61: hamr içme, m.62: Müslümanın hamr imâli ve satması halinde iki ağaca 1 akçe, m.63: hamr içmese bile hamr sohbetinde (içki meclisinde) bulunandan üç ağaca 1 akçe.

Hırsızlık: suça konu malın değerine göre, m.66: at, katır, eşek ve sığır çalandan, 200 akçe, m.64: kovan, koyun ve kuzu çalandan ağaç başına 1 akçe, m.64: kaz, tavuk ve ördek, m.67: nacak ve destar, m.71: balta, nacak ve bu değerinde bir ev eşyası, m.105: bağ ve bostandan nesne çalandan iki ağaca 1 akça cerime alınır. m.69: harmandan tahıl çalan, malı iade veya tazmin ettikten başka malın değeri kadar para cezası öder.⁵²

Gasp: m.81: zulm (cebr) ile yoğurt ve ekmek alandan ağaç başına 1 akçe.

Yitik mala usulsüz temellük: yabanda at, sığır, koyun veya kıymetlice bir nesne bulup da kadı marifetiyle ilan ettirmeden ketm (temellük) etse 40, 20, 10 akçe alınır.

İbadetleri terk: m.101: bî-namazdan, m.102: Cuma namazını terk eden ve ramazan orucunu kasten bozandan (yiyenden) iki ağaca 1 akçe.⁵³

Hayvanı başıboş bırakmak: m.108: başkasının ekinine giren hayvanın vereceği zarara göre, at, katır, öküz girse, hayvan başına, 5 akçe, inek girse, 4, dana veya buzağı girse 1 akçe, koyun girse iki koyuna 1 akçe cürm alınır.⁵⁴

m.115'te amillerin hiç kimseden, töhmeti şer'an sabit olmadan mücerret itham ile cürm almamaları, kadı karar verdikten sonra da hükmedilenden fazla almamaları emredilmiştir. m.119: para cezasının suçun işlendiği yerde tahsil edilmesi, fail eğer kaçmış ve kaçtığı yerde cezalandırılmışsa tekrar para cezası alınmaması öngörülmüştür.⁵⁵

E. Alaüddevle Kanunu

Dulkadiroğlu Alaüddevle Bey Kanunu, hırsızlık suçunda (failin eli kesilmezse) suça konu olan malın değerine göre değişik miktarlarda para cezası öngörmüştür. Örneğin, at veya katır çalandan 18, sığır çalandan 14 altın, kaz çalandan 30, tavuk, bostan ve yemiş çalandan 20 akçe, on akçe değerinde ev eşyası (kovan, saban demiri, çul, bukağı, üzengi, eyer vb.) çalandan 5, ev yarıdan 20, kapı kırandan 5 altın alınacak.

Zina suçunda fail ergen (bekar) ise 13, evli ise 15 altın, ırza tasaddide zina cürmü, ev basıp kız kaçıranın her birinden 15 altın, nişanlısı ile sevişenden 5 altın para cezası alınacak.

Kasten adam öldürmede faile kısas uygulanmasa diyetten gayri 30 altın, diş çıkarandan 8, göz çıkarandan, kulak sağır eden ve iş ve güçten kalacak şekilde yaralayandan 14, (taksirle yaralayandan 5 altın) kasten parmak kıran, taş veya ağaçla baş yarandan 5 altın, el ile vuran veya saç-sakal yolandan 30 akçe cürm alınacak. Kavgada kılıç, bıçak veya ok gibi silahları çekenden 200 akçe, silahla yaralayan veya müessir fiile teşebbüs edenden 14 altın cürm alınacak.

OSMANLI HUKUKUNDA PARA CEZALARI

Sayıcudan koyun ve ölçümden tahıl gizleyenden koyun başına 1 akçe veya tahılın ölçüğüne göre cürm alınacak. m.32'ye göre fellah (çiftçi) sipahiye (vergi tahsildarına) el kaldırırsa 10 altın, ekine hayvan girerse hayvan başına, eksik tartana dirhem başına 1 akçe, içki ve kazf suçlarında faile 80, yalan tanığa ve dam yıkana 5 akçe ceza verilecektir.

m.2'ye göre suça iştirak eden her bir suçludan para cezası tam olarak alınacaktır. "Her kim ki şerik olsa eğer üç eğer dört kimesnedir, her birinden tamam cerime alına."⁵⁶ Aynı Kanununun 3. maddesine göre, müteselsil hırsızlık suçu işleyene tek ceza verilecektir. "ya iki defa serika eylese her davar başına mezbur tamam cerime alına üçten artık serika eylese bir defa yine üç davar cerimesi alına."⁵⁷

F. Bozok Kanunu

Bu Kanunnameye öncekilere benzer hükümler yer almakla birlikte, m.18'e göre: "Eğer bir avradı vurup veya korkutup vaz'ı haml ettirse sekiz altın alına."⁵⁸ hükmü vardır.

Son iki kanunda para cezasıyla ilgili dikkat çekici yön, cezanın doğrudan öngörölmüş olmasıdır. Yani örneğin Kanuni Kanunnamesi'nde olduğu gibi kadı dayak cezası takdir ederek bunu belirli miktarlar üzerinden para cezasına çevirecek değildir. Para cezası olarak altın ve akçe şeklinde iki birim kullanılmıştır. Yine maktu miktarlarda öngörülen cezalar yanında suça konu malın değerine göre hesaplanacak nispi para cezası örnekleri de mevcuttur.

G. II. Selim Devri (1566-1574)

Arapkir Sancağı Kanunnamesi, m.15-24 para cezaları ile ilgili hükümleri içermektedir. Bu kanuna göre adam öldüren zengin ise 400, orta halli ise 300, fakir ise 200 akçe, silahla (ok, kılıç, hançer ve bıçak gibi) müessir fiil suçunun failinden 150, 100, 80, dış çıkarandan 100, 80, 50, baş yarıp kan çıkarandan 30, kara bereden 20 akçe cerime alınır. Zina eden fail evli bir müslüman ise 300, 250, 200, ergen (bekar) ise 200, 150 ve 100 akçe cürm alınacaktır.⁵⁹

H. III. Murat Devri (1574-1595)

Umumi Kanunnameleri

Bu kanunnameye öncekilerin genel bir tekrarı söz konusudur. Ancak öncekilerde ev hanımı karşılığı olarak muhaddere kelimesi kullanılmışken bu kanunda ehli perde ifadesi yer almıştır (m.47).

İ. IV. Mehmet Kanunu

1091/1680 tarihli IV. Mehmet Kanununa göre, cezası infaz edilen kimseden ayrıca para cezası alınmayacak, affolunan şahıstan alınacak para cezası da tımar sahibinin olacaktır.

Standart ölçülere uygun olmayan ekmek üretenler ve narhtan fazlaya et satanlar tazir olunup dirhem başına 1 akçe cerime alınır. Standartlara uygun elbise dikmeyen terziler tazir olunup ağaç başına 1 akçe, çürük ayakkabı imal edenler ise 2 ağaca 1 akçe cürm ödemelidir. Tahıl ölçükleri damgalı olmazsa yine tazir olunup ağaç başına 1 akçe alınır.⁶⁰ Kısa arşın kullanan bez tüccarlarından değnek başına 1, at, katır ve eşek gibi yük

hayvanlarını nalsız dolaştıran, aşırı yük vuran ve güçsüz hayvan çalıştıranlardan 3 ağaca 1 akçe cürm.⁶¹

3. Osmanlıda Para Cezalarıyla İlgili Sorunlar

a) Para cezaları Şer'i hukuktan sapma mıdır? Osmanlı ulemasının genellikle kabul ettiği⁶² veya sükutla karşıladığı para cezalarını ekonomik gerekçelerle izah etmeye çalışanlar, bunu Şer'i cezadan bir sapma olarak değerlendirirler.⁶³

Yani diyet hariç Şer'i cezalar içinde para cezası olmadığı halde Osmanlıda birçok suç karşılığı olarak para cezasının öngörülmesini İslâm hukuku dışında bir uygulama olarak değerlendiren Neşet Çağatay, zina ve hırsızlık suçlarını örnek olarak göstermektedir.⁶⁴ Ahmet Mumcu'ya göre: "Osmanlı Devleti'nde İslâm hukukunca kabul edilmiş bedeni cezalar bile sistematik olarak para cezalarına dönüştürülmüş, böylece modern anlayışa uygun bir adım atılmıştır."⁶⁵

Ancak kanunnamelerdeki hükümler dikkatle incelendiğinde İslâm hukukundan sapma olduğu yönündeki izlenimin yersiz olup, suçun unsurlarındaki eksiklik yüzünden tazir cezası olarak cerimenin öngörüldüğü görülecektir.⁶⁶ Bir başka görüşe göre, nisap miktarına ulaşmayan değerde bir malın çalınması halinde kanunnamelerde öngörülen para cezası uygulaması şer'i cezadan sapma değildir.⁶⁷

Bir görüşe göre de devletin mali darlık içinde olduğu dönemlerde para cezalarına, donanmada kürekçiye ihtiyaç olduğu dönemlerde ise kürek cezalarına ağırlık verilmiştir.⁶⁸ Ancak kanunnameler, cezaların kanuniliği ilkesinin sağlanması, ehl-i örf denilen askeri ve idari yetkililerin dilediği gibi vergi koyması ve para cezası (cerime) toplamasının önlenmesi⁶⁹ suretiyle kanun egemenliğinin sağlanması amacıyla vaz edilmiştir.⁷⁰ "Nizam-ı alem için padişahlar tarafından akla dayanılarak yapılan düzenlemelerdir." Bu durum İslâm hukukunun devlet başkanına tanıdığı tazir yetkisi çerçevesindedir.

Ebussuud Efendinin "kınlık akçesi"nin tanımındaki "ukubet-i örfiyyesidir" ifadesi, bu cezanın dayanağının örfi hukuk olduğunu ispata yeter mi sorusu sorulabilir.

Osmanlı uygulamasında örfi hukukla ilgili ihtilafların çözüm yeri de şer'i mahkemelerdir.⁷¹ Para cezasına hükmeden merci bakımından bu soruya olumlu cevap vermek mümkün değildir. Ancak kadıların Şer'i ihtilafları çözerken fıkıh kitaplarına, örfi ihtilafları çözerken kanunnamelere bakmaları gereği,⁷² para cezalarının da kanunnamelerde yer almış bulunması açısından bu cezaların kaynağının örfi hukuk olduğu iddiasına hak verilmektedir.

"Kadı târikü's-salât olanları tazir bil-mal eyleyip ahz eylediği mal kadıya helal olur mu? El-cevap: Helal değildir, ba'de zamanin salâta mülâzım olduktan sonra yine sahibine vermek gerekir"⁷³ fetvasına bakılırsa para cezasının devlete gelir teşkil edecek şekilde tahsili Hanefilerden Ebu Yusuf'un görüşüne uygun olarak kabul edilmemiş, devlet adına tahsil edilecek para cezalarının şer'i dayanağı kabul edilmemiş gibi görülüyor.

Ancak ülülemin Şer'i hükümlerden birini tercih veya kanun haline getirme yetkisi göz önünde tutulur ve para cezalarının şer'i hukukun kaynaklarında yer almış bulunması unutulmazsa bu cezaların şer'i hukuk hükümlerinden olduğu gibi iktibas edilmese de, şer'i hukuka aykırı davranıldığı da iddia edilemez.

OSMANLI HUKUKUNDA PARA CEZALARI

b) İslâm hukuku kaynaklarında yer almayan yeni cezalar ihdas edilebilir mi? Had ve kısas suçları ile cezaları, kaynaklarda açıkça yer almış, bunların dışındaki suçlar ve cezalar tazir olarak adlandırılmış, kanun koyucu ve uygulayıcıların takdirine bırakılmıştır. Bu husus tazirin tanımını veren bütün kitaplarda zikredilir.⁷⁴ Kaynaklarda geçen tazir cezaları tahdidi değil tadadidir. Suçlulukla mücadelede etkili ve uslandırıcı özelliği olan yeni türden cezaların ihdası ve miktarının takdiri yasama organının yetkisindedir.⁷⁵ "Caizde ülüemrin tasarruf hakkı vardır. Şeriatın men etmediği şeyleri men edebilir. Ülüemrin bu maksatla vereceği emirlere itaatin vacip olmasının ayet, hadis ve icma ile sabit bulunması sultanların kanun ve nizam koyma salahiyetlerine şer'i bir şekil vermektedir. Hakkında sarih emirler bulunmayan şer'i hükümleri ispat ve kabul için örf ve adetlerin kitap ve sünnetle tahkim edilmiş (muhakkem) bir şer'i delil addedilmesi... (bunun delilidir)."⁷⁶ Çünkü önem arz eden had ve kısas suçları gibi tazir suç ve cezaları da kaynaklarda sayılmış olsa, insanlar sıkıntıya düşer, hukuki gelişme mümkün olmazdı. İnsanlar gelişmeleri, zaman ve zemini göz önüne alarak kamu yararı ve düzenini ihlal eden ve daha önce suç olarak düzenlenmemiş (mubah) hususları suç, mevcut olmayan yaptırımları (cezadan beklenen yarar ve hukukun genel ilkelerini zedelemeyen) ceza olarak ihdas edip, kanunlaştırabilir ve uygulayabilirler.⁷⁷

"Allah'a, Peygamberine ve sizden olan ülüemre itaat ediniz." (Nisa, 4/58) ayetindeki ülüemr, devlet başkanı veya şura meclisi olup bu kurumlar, hakkında nass olan hükümleri kanunlaştırabilir, ilmi içtihatlardan birini tercih edebilir veya kendilerine tanınan içi boş yasama yetkisine dayanarak hukuki düzenlemelerde bulunabilirler. Ülüemrin emir ve yasaklama şeklinde koyduğu kanunlara halkın uyması zorunludur.⁷⁸ Örf ve adetlerin değişmesiyle, idarecilerin koymuş olduğu kanunlarla belirlenen bazı suçlar (kamu düzenini artık ihlal etmiyorsa) suç olmaktan çıkarılabilir, tazir nevinden olan cezalar da uygulamadan kaldırılabilir, nevi veya miktarı değiştirilebilir.⁷⁹ İşlenen günah çok ağır olsa dahi açığa vurulmamış veya İslâm toplumuna ve/veyahut da bir başkasına zarar vermemişse kovuşturulmaz, bu şartlar gerçekleşmişse öngörülen dünyevi ceza uygulanır.⁸⁰

Hz. Osman'ın "Allah Kur'an ile yola gelmeyi Sultan (devlet gücü) ile yola getirir."⁸¹ sözü, norma iradesiyle uymayanın yaptırımlarla uydurulacağını, Ömer b. Abdülaziz'in "İnsanlar arasında suç oranı arttıkça, hükümler (=yaptırımlar) o nispette ağırlaşır"⁸² sözü de caydırıcı olan yaptırımların tazir cezası olarak ihdas edilebileceğini anlatır. Genel ahlakın bozulmasıyla, dini duyguların hoş karşılanmayan şeylerden alıkoyucu motif olarak yeterliliğini kaybetmesi halinde, ceza korkusunun bunu sağlaması gereği ortadadır. Bu anlatılanlara göre fıkıh kitaplarında "tazir ölüm cezasına varabilir." cümlesinin akabinde "mali ceza şeklinde tazir olmaz." ifadesi zalim idarecilerin, insanların mallarını haksız yere yemeleri için bir bahane olur gerekçesiyle zikredilmektedir.⁸³

Bir görüşe göre İslâm hukukunun gerçek ceza hukuku alanında çok erken başlayan sapma dolayısıyla büyük ölçüde unutulmuş, terkedilmiş veya saptırılmıştır.⁸⁴ Osmanlıda kamu hukuku alanında İslâm hukukunun temel ilkelerinden "örfi hukuk" lehine sapmalar olmuştur.⁸⁵

"İslâm hukuku tarihin belli bir döneminde gelişimini tamamlamış ve kemal noktasına ulaşmış bir hukuk sistemi olmayıp Müslüman toplumların değişim ve gelişimine paralel olarak devamlı surette kendini yenileyen canlı bir süreci ifade ettiği için... para cezalarının ihdası niteliğindeki uygulamalar Osmanlı toplumundaki İslâm hukukunun yeni bir açılımı olarak değer taşır."⁸⁶

OSMANLI HUKUKUNDA PARA CEZALARI

c) Cezaların bireyselleştirilmesi ilkesi ve para cezaları: Osmanlı Kanunnameleri'nde yer alan para cezaları, failin mali ve sosyal durumuna göre ayarlanan ve ferdileştirmeye yarayan maktu miktarlarda veya suç sebebiyle verilen zararın oranına göre hesaplanan nispi⁸⁷ veyahut hakimnin takdir edeceği sopa cezasının çeşitli oranlarda para cezasına çevrilmesi şeklinde bedel ceza olmaktadır. Yani köle⁸⁸ veya gayrimüslim suç faili olduğunda hür, erkek bir Müslümanın ödeyeceği para cezası tutarının yarısını ödeyecektir.⁸⁹ Kadın bir suç işlerse Osmanlı kanunlarına göre erkeğin ödediği kadar, Dulkadir kanunlarına göre ise yarısı kadar para cezası öder.⁹⁰

Para cezalarının ilk ciddi uygulaması Fatih Kanunlarında görülür. Bu kanunlarda cezanın, suçlunun ekonomik durumuna göre ferdileştirilmesi söz konusudur.⁹¹ Yine dayak cezasının para cezasına çevrilmesi mümkündür. Vurulacak her darbe için kaç akçe ödenmesi gerektiği belirtilmiştir.⁹²

d) Para cezasıyla ilgili bazı uygulamalar cezaların şahsiliği ilkesine aykırı mıdır? Cezaların şahsiliği ilkesine aykırı gibi görünen hususlar, örneğin Kanuni Kanunnamesi, m.6'ya göre evli kadının zinasında cerimenin kocasından alınması, önlememe (eri reddetmeyip kabul etse) şartına bağlı olduğu için bilerek kötülüğü önlememenin cezası (köftehorluk kınlığı) olarak kabul edilmelidir. m.53'e göre, ev hanımlarının (ehli perde, muhaddere) savaşı etmesi (dövüşmesi) halinde önleme veya murakabe, m.27'ye göre ise, mümeyyiz küçüklerin genezlik (cinsi münasebet) etmesi durumunda babası (terbiye ve) hifzetme vazifesinin ihmali sebebiyle cezalandırılmaktadır.⁹³ Aynı şekilde m.63'e göre, "hamr içmediği halde hamr meclisinde otursa tazir edip üç ağaca bir akçe cürm alına" hükmü de önleme görevinin ihmali sebebiyledir.⁹⁴

1253/1838 AsCK 2. Bent m.16'da öngörülen suç için hapis cezası yanında suç konusu eşyanın değerinin üç katı para cezası verileceği belirtilerek nispi para cezası öngörülmüştür.⁹⁵

1859 tarihli Nizam-ı Muvakkat m.23'e göre: Şahsi (bedeni veya hürriyeti bağlayıcı) cezalar mahkumun ölümü ile sakıt olur, nakdi cezalar ise terekeden tahsil edilir.⁹⁶ Bu hüküm cezaların şahsiliği ilkesini zedelemiş ve para cezası ile tazmini birbirine karıştırmıştır.

e) Osmanlıdaki cürm veya cerime idari para cezası mıdır? Kanunnamelerde cürm adıyla geçen müeyyidelerin yürütme organınca verilen idari para cezası mahiyetinde olduğu söylenir.⁹⁷ Bu iddiayı doğrulayacak küçük örnekler mevcuttur. Örneğin geceleri sarhoşlara subaşı tarafından verilen para cezalarının Diyarbekir Kanununa göre 1/10'unu, Saraybosna Kanununa göre ise 1/2'sini asesler almaktaydı.⁹⁸ Ancak failin suçluluğunun tespiti ve cezanın tayini yetkisi suç ister şer'i, isterse örfi kanunların ihlali olsun ancak kadıya aittir. Ne kadar kudretli kişiler olurlarsa olsunlar tımar sahipleri reayanın hukuk ve ceza davalarına bakamazlar, kadı hükmü olmadan para cezasını tahsil edemezler.⁹⁹

İnfaz yetkisi ise ehli örftedir (idari mercilerde).¹⁰⁰ Verilen ceza şer'i ise infaz edenlerin takdir hakları yok, örfi ise vardır.¹⁰¹ Muhtesiplerin cezalandırdığı suçlara örnek olarak (%10-15'ten fazla) aşırı kâr, Cuma namazı kılmamak, Ramazan orucu tutmamak ve ahlaka mugayir fiiller zikredilmektedir.¹⁰²

f) Para cezalarının kamusal niteliği var mıdır? Osmanlıda kanun diyet üzerinde anlaşma sağlansa bile suçluyu para cezasına çarptırıyor, böylece adam öldürme ve müessir fiil suçlarında korunan hukuki yarar olarak kul hakkından, toplum ve devlete karşı işlenmiş

OSMANLI HUKUKUNDA PARA CEZALARI

olduğu telakkisine doğru bir gelişme gözleniyordu.¹⁰³ Ayrıca Alaüddevle Bey Kanunu m.2'ye göre, bir suçu birden fazla fail iştirak halinde işlese, her birinden para cezasının tam alınacağını belirterek özel hukuk yaptırımı olan tazminden ayrılıp, kamu hukuku yaptırımı olan cezayı ortaya koymuş bulunmaktadır.

g) Nezre bağlamak ne demektir? Eşkıyalık durumu haber alınınca herhangi bir kuvvete başvurmadan failer itaate davet edilir, davet kabul edilirse olaya kalkışanlardan bir daha böyle bir suça teşebbüs etmeyeceklerine dair söz alınır ve nezre bağlanırdı.¹⁰⁴ Yine konargöçerlerin yaylak- kışlak hareketleri mevsimlere bağlı olduğundan devlet tarafından belirlenen yaylak ve kışlaklara gidip gelirken yerlilerin ekinlerine, malına ve canına zarar vermeyeceklerine dair taahhütte bulunuyorlar, eğer zarar verirlerse bunu tazminden başka Hazine-i Amire'ye bir miktar nezir vermeyi de kabul ediyorlardı. Taahhütlerine uymayarak reayaya zulüm ve taaddide bulunanlardan nezirleri tahsil edilerek cezalandırılıyorlardı.¹⁰⁵ Yalancı tanık temin ederek başkasını rahatsız eden ve adliyei meşgul eden kimselerin, mağdurun şikayeti üzerine mahkemeye çağrılarak bundan böyle iftirada bulunmayacaklarına dair hazine lehine nezirde bulunmaları yönünde de belge mevcuttur.¹⁰⁶

h) Para cezaları suiistimal edilmiş midir? Kanunda olmadığı halde II. Mehmet'in subaşılarına gelir sağlamak amacıyla, hile yapan dokumacılaran beşer akçe cerime aldığı belirtilmiştir.¹⁰⁷ Mali sebeplerle bazen para cezaları vergi gibi telakki edilmiş, özellikle bazı bölgelerde oturan halktan işledikleri suçlara bedel 6 akçelik sabit bir vergi alınmıştır.¹⁰⁸ Kanuni devrinde yapılan 937/1530 tarihli Kanunname-i Kıptıyan-ı Vilayet-i Rumeli'nin 2. maddesine göre: "İstanbul, Edirne, Filibe ve Sofya'da olan çingenelerin na-meşru fiile mübaşeret eden avretleri her ayda yüzer akçe kesim deyü resim verirler."¹⁰⁹

Abdülaziz devrine kadar kadı ve naiplerin maaşı yoktu. Bunlar ve maiyetlerinde çalışan katip, muhızır ve hademenin geçimi mahkemelere işi düşenlerden alınan harçlara bağlı idi. Bu durumda adalet tevzi edilmiyor, fakat satılıyordu.¹¹⁰

Kadı ve naipler köylerde para cezasına (cerimeye) hükmettiklerinde, kendileri için belli ölçüde bir resim almışlar,¹¹¹ para voyvodaları da iltizam ettikleri meblâğı dirlik sahiplerine peşin veya taksitle ödediklerinden bu parayı fazlasıyla çıkartabilmek için reayaya suç işledin diye haksız isnatlarda bulunmuşlar, kadı hükmü olmadan zorla cerime almışlar, işkence yapıp hapse attıkları kişilerin paralarını gasp etmişlerdir. Ağır suç failerinin paralarını alarak onları korumuşlar, para karşılığı onların el veya ayak kesme gibi siyaset cezalarını infaz etmemişlerdir. Adam öldürüp evlerini ve harmanlarını yakan ehl-i fesadın cerimeleri alınarak salıverilmesi, kan davasına dönüşerek her sene 40-50 kişinin ölümüne yol açtığından böylelerinin mutlaka kısas edilmesi, aksi takdirde onların cezalarının infazdan kaçınanlara uygulanacağı tehditleri belgelerde yer almaktadır.¹¹²

1018/1609 tarihli bir adaletnamede belirtildiğine göre, Beylerbeyi ve sancakbeyiler devre çıktıklarında cerime bahanesiyle halkı soymuşlar, bir kaza sonucu (örneğin, soğuktan donarak veya ağaçtan düşerek) ölen biri için cinayet süsü vererek halktan kan cürmü ve öşr-i diyet diye 100 altın veya kuruş almışlardır.¹¹³ 1254/1838 tarihli Tarik-i İlmîyeye Dair Ceza Kanunnamesinde: "...müstahikk-i tedip olan mücrimi kable'l-istizan memnu olan siyaset ve ahz-i mal ve ceraim vadilerinde pervaz eyler ise bu suret harab-ı bilad ve itlaf-ı ibadî mucip olarak Şer'an ve milken muzır olacağından..." ifadesiyle para cezalarının suiistimali yasaklanmıştır.¹¹⁴

OSMANLI HUKUKUNDA PARA CEZALARI

i) Para cezaları ne zaman kaldırılmıştır? XVII. yy.'ın ikinci yarısından itibaren Osmanlı eyaletlerinin bir çoğunda para cezalarının kaldırıldığı iddia ediliyorsa da¹¹⁵ 1091/1680 tarihli IV. Mehmet Kanunnamesi'nde yer almaktadır. Ayrıca 1156/1743 tarihinde, Edirne kadısına gönderilen bir hükümde, İstanbul'da katli sebebiyle para ve hapis cezasına çarptırılan, lakin firar eden şahısların yakalanıp cezalarının çektilmesinin istendiği, böylece para cezası uygulamalarının devam ettiği görülmektedir.¹¹⁶

4. Para Cezasına Benzer Kurumlar

a) Çift bozan (leventlik) resmi: Köylü toprağını üç yıl üst üste işletmez veya toprağını bırakıp giderse hem zorla geri getirilir, hem de çift bozan resmi denilen ceza alınır.¹¹⁷ Şehirli çiftçilik yaparsa bunlara ait resimleri ödemekle birlikte çiftçiliği bırakırsa bu cezayı ödemezdi.¹¹⁸ Çift bozan resmi, bütün çift bozulmuşsa 300, yarı çift bozulmuşsa 150, yarı çiftten az bozulmuşsa 70 akçe idi. Arazisinin bir kısmını işler, bir kısmını boş bırakırsa muattal bıraktığı kısmın öşürü ve resmi kadar çift bozan resmi alınır.¹¹⁹

b) Quasi (şibih) dirlik (mülk tımar) sahipleri tımar hizmetini yerine getirmese bile tımarı elinden alınmaz, bir yıllık gelirini devlete ceza olarak öderdi.¹²⁰

B. Tanzimat Dönemi

1- 1256/1840 ve 1267/1851 ceza kanunlarında diyet dışında para cezası mevcut değildir. Hatta 1851 CK Üçüncü Fesil m.10'da: "Cerime maddesi külliye memnu olduğundan buna cesaret eden eşhas hakkında dahi mürteşi hakkında mukarrer olan ceza kamilen icra kılınır"¹²¹ ifadesiyle açıkça yasaklanmıştır. Bu hüküm dikkate alındığında Osmanlıdaki cezaları sırf ekonomik gerekçelerle açıklamak isabetli olmaz sanırız. Çünkü Kanuni Dönemi'nde ekonomik durum iyi olmasına rağmen para cezası kanunnameye daha çok yer alırken, Tanzimat döneminde ekonomik durum bozulmuş olmasına bakılmadan para cezasının yasaklanması ve rüşvet hükümlerinin uygulanacağına belirtilmesi bu ceza ile ilgili suiistimalin önlenmesi amacına yöneliktir.

Aynı Fesil m.14'e göre, öşür vermemek için zahirelerini hukukça geçerli bir mazereti olmadan kaldıranların, iki kat öşür ve gümrükten mal kaçırmanın iki kat gümrük tahsisi ile cezalandırılacakları belirtilmiş, böylece ortaya bir çelişki çıkmıştır.

2- 1271/1855 tarihli kanun gücünde Men-i İrtikap Nizamnamesi m.2'ye göre: Rüşvet olarak alınan şeyler müsadere edildikten başka bunun bir misli ayrıca para cezası olarak alınacaktır.¹²² Burada nispi para cezalarına bir örnek vardır.

3- 1274/1858 Ceza Kanunu m.37'de para cezası: "Mücazat-ı nakdiye bir şahıstan kanunun tayin ettiği üzere akçe alınmasıdır..." şeklinde tarif edilmiş, aslî, ferî ve tamamlayıcı ceza olarak uygulanması ve ödenmeyen para cezasının hapse çevrilmesi konuları düzenlenmiştir.¹²³ m.69, 76'da rüşvet, 91, 93'te devlet namına mal alıp satma, 100'de memurun ticaret yapması, m.102'de memurun görevi ihmali, 113'te kolluk memurlarının efrada sözlü kötü muamelesi, 116'da mahkemeye özürsüz gelmeme, 120'de firara yardım, 126'da devlet evrakını korumakta taksir, 134'te muhaberati taksirle ihlal, 137'de izinsiz matbaa açma, 140-141'de izinsiz okul açma ve öğretmenlik yapma, 146'da sahte parayı bilerek piyasaya sürme, 184'te basit müessir fiil, 201 zeylinde zina, 202'de alenen hayasızca hareket, 214'te sövme, 215'te sağlık personelinin sır ifşası, 223'te emniyeti suiistimal, 233'te dolandırıcılık, 237'de resmi evrakı çalma, 238'de ihaleye fesat karıştırma

OSMANLI HUKUKUNDA PARA CEZALARI

suçları ile bir kısım kabahat nevinde suça para cezası öngörülmüştür.¹²⁴ m.254'e göre: yetkili mercilerin emirlerine riayetsizlik halinde (örneğin 7 Kanunuevvel 1298/1882 tarihli irade ile çıkarılan Kararnamenin 5. maddesinde talak vukuunda imam veya ruhani reisler bunu ait olduğu belediyeye ilmühaber düzenleyerek bildirmezse) bu madde hükümlerine göre 1-5 beyaz beşlik para cezasına çarptırılırlar.¹²⁵

Abdülaziz Devri'nde (1861-1876) Tuna Vilayeti mahkemelerinin hükmettiği para cezası ile kolluk memurlarının buldukları nahiye ve köylerde tahsil edecekleri para cezalarının infaz şekline dair bir talimatname yayınlanmıştır.

Bu talimatnamenin 1. maddesine göre kural olarak para cezasına hükmetmek mahkemelerin yetkisindedir. Ancak istisnaen m.6'ya göre 1858 Ceza Kanunu'nun üçüncü babında sayılan başkasının ekili arazisine hayvan sokmak (m.261), sağlığa zararlı yiyecek satmak (m.257), sokaklara süprüntü veya kokuşmuş eşya dökmek

(m.257) gibi kabahat nevinden suçlarda kolluk veya kontrol memurları tarafından para cezası kesilebilirdi.¹²⁶ m.2'ye göre para cezaları kaymakamlık nezdinde tutulan deftere kaydedilecek, m.3'e göre, her ay başında mal sandığına aktarılacak, infaz edilen para cezaları kontrol bakımından mahkuma makbuz verilerek tahsil olunacak ve üç ayda bir merkeze gönderilecektir.¹²⁷

III. Para Cezalarının İnfazı

A. İnfaz Kavramı

Para cezaları, mahkumiyet hükmünün kesinleşmesi ile mahkumun zimmetinde borç haline gelir. Para cezalarının ceza olma vasfı, onun aynı zamanda alacaklısı devlet olan ve kamu hukuku kurallarından kaynaklanan bir borç olma özelliğini değiştirmedeği için, ödenmemesi durumunda hapse veya başka yaptırımlara çevrilebilmesinde görülür.

Para cezalarının infazı, iradi ödeme olmadığı takdirde, hükmedilen ceza tutarının mahkumdan zorla tahsil edilmesidir.¹²⁸ Para cezasına mahkum olan kişinin ödeme gücü olduğu halde iradi ödeme yapmaması, işlediği suçtan başka topluma karşı ikinci bir haksızlık olur. Yine ödeme gücü olmayan birinin para cezasını hapse çevirmek de sırf onu fakirliği dolayısıyla özgürlüğünden yoksun etmek anlamı taşır ki bu durum fakir-zengin eşitsizliğini gündeme getirir.¹²⁹

B. Hz. Peygamberin Uygulamasında İnfaz

Hz. Peygamber bir kadın hakkında verdiği recm cezasının infazını Üneys'e¹³⁰ Maiz'in recm edilmesini de bir topluluğa havale etmiştir. Yine bir hırsızın elinin kesilmesine hükmetmiş, infazla başkalarını görevlendirmiştir.¹³¹ Hz. Peygamber, Hz. Ömer'e hakimlik, Hz. Ali ve Muhammed b. Mesleme'ye ise cezaların infazı görevini vermiştir.¹³²

C. Fıkıh Kitapları

Hukuk kaynaklarına göre tazir cezalarının infazı adli mercilerce, (infaz hakimi veya onun görevlendireceği kişilerce) yapılır.¹³³ Emeviler devrinde kadı cezaların infazı ile de meşgul olmuşsa da Abbasilerin ilk zamanlarından itibaren tahkik (hazırlık soruşturması) ve infaz

işini polise (şurta) bırakmıştır. Yani şurta görevlilerinin diğer görevleri yanında infaz işinde de istihdam edildiklerini görüyoruz.¹³⁴

Bu bilgiler ışığında, İslâm hukukunda infazın, mahkumiyet kararı veren kişilerden bağımsız, aynı otoriteyi temsil etseler bile infaz işinde uzmanlaşmış kişilerce yapıldığını söylemek mümkündür.

D. Osmanlı Uygulamasında İnfaz

Osmanlıda kadı şeriat ve kanunlara göre hüküm verir,¹³⁵ infazı ehl-i örf denen ve daha çok idari mekanizma içinde yer alan görevliler yapardı.¹³⁶ Hakim kararı olmadan ehl-i örf hiç kimseyi cezalandıramazdı.¹³⁷ Kısas hükmü verilmiş ise katil idam olunurdu, görevlilerin cerime alması yasaktı. Fail affolunmuş ise maktulün varisleri diyet alırlar, o zaman cerime alınabilirdi. Cerimenin yarısını tımar sahibi, yarısını da defterde kime yazılmış ise (subaşı, sancakbeyi veya beylerbeyi) o alırdı.¹³⁸ Gece suç işlerken asesler tarafından yakalanmış ve para cezasına çarptırılmış suçlulardan hükmedilen para cezasının onda biri oranında aseslerin de para cezası almaları, ancak gündüz yakalananlardan ek bir cezanın alınmaması hükme bağlanmıştır.¹³⁹

İştirak halinde suç işleyen failerin para cezalarını birbirine müteselsil sorumlu olarak ödemeleri gerekirdi.¹⁴⁰

E. İnfaz Şekilleri

1. İradi Ödeme

Para cezasına mahkum olan veya üçüncü bir kişinin ödemesi ile ceza infaz edilmiş olur. Taksitle ödeme de mümkündür.

2. Cebri İcra

İcra-İflâs Kanunu hükümlerine göre suçlunun malvarlığının haczedilip paraya çevirme yoluyla para cezalarının tahsil edilmesidir.¹⁴¹ Para cezası, borç vb. yükümlülüklerini yerine getirmeyen kişiden bu miktarlar mümkünse zorla alınır, değilse yükümlü olan kişi hapsedilir.¹⁴² Bazı hukukçulara göre suçlunun tazyik veya hapsen tazyik yerine mallarının haczi tercih edilmelidir.¹⁴³

Osmanlı Kanunnamelerinde para cezalarının ödenmemesi halinde ne yapılacağı hususu yer almasa da¹⁴⁴ uygulamada zimmet suçu sebebiyle failin ödemesi gerekli para cezası mevcut mallarının satılması suretiyle tahsil olunmuştur. "...hapsedilip üzerlerinde ne kadar mal-ı miri varsa esbap ve emlaklerini bey' ettirip kifayet etmezse kefillerinden cem ettirip..."¹⁴⁵ "mumaileyhin maaşından ceste ceste tediye etmek üzere sandıktan 14.766,5 kuruş alıp borca vermiş olduğu ikrarıyla sabit olarak mutasarrıf olduğu hane ve emval-i sairesinin fûruhtuyla zimmetinin istifasını dahi ifade eylediğinden ve meblâğ-ı mezkurun hükümet-i mahalliye marifetiyle tahsili derdest bulunduğundan hakkında lazım gelen mücazat-ı kanuniyenin tahdit ve icrası..."¹⁴⁶

3. Zorlama Hapsi (Hapis İle Tazyik)

Para cezasını ödemeyen mahkumun ödemeye zorlamak maksadıyla ödeyinceye kadar

hapsedilmesidir.¹⁴⁷

İslâm hukukunda muaccel borçlar için hapis (ile tazyik) bazı hukukçular tarafından meşru olarak kabul edilir. Para cezaları da hükmün kesinleşmesiyle mahkumun zimmetinde bir borç haline gelir.¹⁴⁸ Alacaklısı devlet olan bu borç için de ödemeyi temin maksadıyla hapsedmek mümkündür.¹⁴⁹ Hapsin süresi borcun ödenmesi veya mahpusun mal beyanında bulunmasına kadar devam eder, ödeme gücü olmadığı tespit edilenler tahliye edilir.¹⁵⁰

Bu sebeple onu mahkum olduğu para cezası miktarıyla orantılı bir süre hapsedmek ve ödemesi halinde tahliye etmek adalet gereğidir. Bazıları hapsin 1-6 ay arasında değişen süreler olduğunu ileri sürmüştür. İbn Macişûn'a (ö.212/827) göre: Borç miktarı az ise, hapis süresi 15 gün, normal ise 2 ay, fahiş ise 4 aydır.¹⁵¹ İbn Kayyim'a göre borçlunun ve para cezasını ödemeyenin hapsinde önceden belirlenmiş bir süre yoktur, süre hakimnin takdirine bırakılmıştır.¹⁵²

İbn Kasım (ö.191/807) İmam Malikten rivayet eder; insanların malını yiyip de elinde mal yani ödeme gücü olmadığını iddia edenin hapsedilmesinde bir süre sınırı yoktur. Borçlarını ödeyinceye veya gerçekten ödeme gücünün olmadığı tespit edilinceye kadar hapsedilir. Ödeme gücü olmadığı belirlenenler salıverilir.¹⁵³

Zannı galibe göre tazyike dayanamayıp mal beyanında bulununcaya veya ödeme yapıncaya kadar devam eder. Süre borçlunun veya suçlunun durumu ile borç veya ceza miktarına göre ayarlanır. Bazen miktar az bile olsa ödememekte direnen borçlu uzun süre de hapsedilebilir. Çünkü borç az da olsa temerrüt kendi başına hapsi gerektiren bir haksızlıktır. Hapis borcun değil temerrüdün karşılığıdır.¹⁵⁴

1840 CK Dokuzuncu Fasıl m.1'e göre: "Vergisini vakti zamanıyla vermesi fariza-i zimmet olmakla bu hususta muhalefet vukuunda ahz ve habs ile icbar oluna."¹⁵⁵ Burada tipik olarak hapsen tazyik söz konusudur. Çünkü ödeme halinde mahpus derhal tahliye edilecektir.¹⁵⁶ 1858 CK m.11'e göre ise; "cezayı nakdi ve istirdad-ı emval-i mesruka ve tazminat ve güzeşte (işlemiş faiz) ve masarif-i saireye dair tanzim olunan ilamat-ı kanuniye mahkumun imtinaı takdirinde hapis ve tazyik ile tenfiz olunur." Aynı Kanununun m.37'ye göre; bir suçluya hem hapis, hem de para cezası verilmiş ve ödeme gücü olmadığı için para cezasını ödeyememişse hükmedilen hapsin yarısı kadar süre ilave olunur, yalnız para cezasına mahkum olmuş ve ödeyememişse cezanın miktarına göre 24 saatten 3 aya kadar hapse konulur.¹⁵⁷

4. Ödenmeyen Para Cezasının Hapse Çevrilmesi ve Çevrilen Hapsin Hukuki Niteliği

a) Hapse çevrilmesi: Para cezalarının ceza olma özelliği, ödenmemesi durumunda hapse veya başka ceza ve tedbirlere çevrilebilmesinde görülür. Ödeme gücü olduğu halde iradi ödeme yapmayan; mallarını gizleyerek haczedilip tahsilini engelleyen mahkumun bu hareketi ikinci bir haksızlıktır. Bu sebeple onu mahkum olduğu para cezası miktarıyla orantılı bir süre hapsedmek; ödeme halinde ise tahliye etmek adalet gereğidir. Ödeme gücü olduğu halde ödemeyen mütecevizdir, para cezası az olsa bile hapse çevrilebilir.¹⁵⁸

Para cezasını ödememesi sebebiyle hapsedilecek kişi mahkumdur. Onun ölümü cezayı düşüreceği için mirasçılarının hapsi düşünülemez.¹⁵⁹ Cezayı ödeme gücü olmayan veya bu durumu sonradan anlaşılan kişilere, hapsin uygulanması zengin-fakir bakımından kanun

OSMANLI HUKUKUNDA PARA CEZALARI

önünde eşitlik kuralını zedeleyeceği için onlara başka tedbirler (para cezası yerine çalışma) vb. uygulanabilir.¹⁶⁰

Muaccel olmuş her borç gibi para cezalarının hapse çevrilmesi de İslâm hukukçuları arasında tartışmalıdır.¹⁶¹ Bir görüşe göre: Para cezasını ödemeyen mahkumun, mahkum olduğu para cezasına yetecek miktarda malı olduğu bilinmiyorsa tespiti bakımından (beyana zorlamak için) hapsedilmelidir. Malvarlığının mevcut olduğu bilinmesine rağmen mahkum onu kaçırmış veya gizlemişse, ödemeye veya haczedilip satılarak mahsup yapıncaya kadar zorlamak amacıyla hapsedilebilir. Ödeme veya haciz yapıp para cezası tahsil edildikten sonra hapsedilmiş olan mahkum salıverilir. Ödeme gücü olmayan borçlunun bu imkanı elde etmesine kadar beklenmesini emreden ayetin (Bakara, 2/280) para cezası mahkumuna uygulanması düşünülemez. Çünkü o sıradan bir borçlu değil, aynı zamanda suçlu konumundadır. Ancak para cezasına mahkum olan kişinin ödeme gücü yoksa, bu cezanın hapse çevrilebilip çevrilemeyeceği konusu tartışmalıdır.

İmam Malik'e göre; malvarlığı mevcutsa haczedilerek para cezası tahsil edilir, ödeme gücü olmayan salıverilir. Ödenmeyen para cezası sebebiyle uygulanan hapis, mahkuma acı çektirmek değil, ödemeye zorlamak içindir. Ödeme gücü olmayanı zorlamak ise anlamsızdır.¹⁶²

Uygulamada para cezasının ödenmemesi halinde hapse çevrilmesi örneklerine rastlarız. Memlukularda rüşvet alan hakimlere müsadere ve para cezası verilir, ödenmemesi halinde hapis ve dayak cezasına başvurulurdu.¹⁶³

b) Para cezasından çevrilen hapsin hukuki niteliği: Ödenmeyen para cezasından çevrilen hapsin hukuki niteliği tartışmalıdır. Bir görüşe göre; bu hapis zorlama hapsidir (hapsen tazyik). Çünkü buradaki haptisten maksat, para cezası mahkumunu özgürlüğünden yoksun bırakmak değil, onu ödemeye zorlamaktır. Ödeme yapılır yapılmaz hapse son verilir ve mahkum salıverilir.¹⁶⁴

Bir görüşe göre de; hapis para cezasından çevrildiği için cezadır, ödeme durumunda mahkumun salıverilmesi hapsin tekrar para cezasına çevrilmesi anlamına gelir.

5. Kamu Yararına Çalıştırma:

Kamu yararına çalıştırma kısa süreli hürriyeti bağlayıcı cezalar yerine hükmedilen bir seçenek veya ödenmeyen para cezalarının tahsil tarzı olarak kazancından bir kısmının ödenmesi gereken para cezasına mahsup edilmek üzere mahkumun bir kamu kuruluşunda çalıştırılmasından ibarettir.¹⁶⁵

Para cezalarının mahkumun çalıştırılması suretiyle tahsili konusunda İslâm hukukçularının farklı görüşleri vardır. Ebu Hanife, İmam Malik, Şafii ve Taberi (ö.310/922) gibi alimler ödeme gücü olmayan mahkumun işçi olarak çalıştırılmayacağı ve ticaret yapmaya zorlanamayacağı görüşündedirler. Delil olarak: "Darlık içinde olan borçluya, genişlik zamanına kadar mühlet vermek gerekir" (Bakara, 2/280) ayetini gösterirler. Yine Hz. Peygamberin mütemerrit borçlu hakkında yalnızca cezalandırılmasını beyan ettiğini, çalıştırılmasından söz etmediğini, Hz. Ömer'in hacze dair uygulamasında da böyle bir örnek bulunmadığını belirtmişlerdir. Hanbeliler, zanaat bilen bir mahkumun vasıfsız işçi olarak çalıştırılmayacağını söylerler, Zahirilere göre ise çalıştırılabilir.¹⁶⁶ Para cezasını ödeme gücü olmayan veya bu durumu hapsedilmesinden sonra anlaşılan kişilerin,

OSMANLI HUKUKUNDA PARA CEZALARI

hapsedilmesi zengin-fakir bakımından kanun önünde eşitlik kuralını zedeleyeceğinden¹⁶⁷ hapse çevirme yerine kamu yararına çalıştırma tedbiri uygulanarak elde edeceği ücretten, para cezasını mahsup etmek hem İslâm hukukunun ruhuna,¹⁶⁸ hem mahkumun, hem de devletin çıkarlarına daha uygundur denilebilir.¹⁶⁹

IV. Sonuç

Özellikleri ve uygulama alanları farklı olsa bile, para cezaları tarihin eski devirlerinden beri var olagelmıştır. İlkel topluluklarda uyuşma bedeli olarak para cezaları tazminat niteliğindedir, uygulanması ihtiyaridir. Bu dönemlerde paranın önemi ortaya çıkmadığı için ziraat aleti, evcil hayvan, aile fertlerinden biri veya birkaçı para cezası yerine ödenebilirdi.

Devlet fikri geliştikçe uyuşma zorunlu hale getirilmiş, uyuşma bedelinin bir kısmını devlet talep etmeye başlamıştır. XII. yy.a doğru mağdura ödenen miktar azalmış, devletin hissesi artmış, kral ve senyörlere gelir kaynağı olmuş ve keyfilik baş göstermiştir.¹⁷⁰ Batıda aydınlanma çağıyla birlikte özgürlüğün değeri daha fazla vurgulanmış, uslandırıcı yönüne de ümit bağlanarak hapis cezası, yaptırımlar sisteminin esası haline gelmiştir. Ancak XX. yy.ın başlarından itibaren hapsin sakıncalarının daha baskın olduğu görülünce bunun yerine alternatif yaptırımlar aranmaya başlanmış, eski ve köklü bir yaptırım türü olarak para cezaları özellikle ekonomik ve mali saikle işlenen diğer suçlarda tekrar revaç bulmuştur. Bu gelişmeler aşağı yukarı dünyanın diğer bölgelerinde de paralel bir şekilde gözlenmiştir. XVIII. yy. sonlarından itibaren para cezası önemini yitirmiş, özgürlük önemli bir değer olarak algılandığı için hürriyeti bağlayıcı ceza olarak hapis, para cezasının yerini almaya başlamıştır.¹⁷¹ Yani kısacası tarih içinde ceza siyaseti gereği hangi değer yükselmiş ve itibar görmüşse, bu değerden yoksun bırakmak şeklindeki ceza yaptırımları gündeme gelmiştir.

Osmanlı uygulamasında mağdur tarafın şer'i bir hakkı sayılan ve kanunnamelerle garanti altına alınan diyetin mali bir ceza mı, yoksa tazminat mı olduğu tartışmaları son dönemlerde ortaya çıkmışsa da, onu tazminat kabilinden para cezası saymak daha isabetli olur kanısındayız.

Osmanlının uyguladığı para cezalarının şer'i hukuktan mı, yoksa örfi hukuktan mı geldiği konusu günümüzde tartışmalıdır. Osmanlı uygulamasında para cezası gerektiren suçlar çeşitlenmiş, unsurları eksik olan kısas ve had suçları ile tazir cezası gerektiren suçlarda tazir nevinden bir yaptırım olarak yer almıştır. Failin ekonomik durumuna göre ayarlanmış olan para cezaları, fakir-zengin eşitsizliğini gidermeyi ve cezanın herkes üzerinde aynı derecede etki etmesini amaçlamıştır. Para cezası ya doğrudan hükmedilir, ya da tazir cezası olarak belirlenen dayak cezasındaki sopa sayısına endekslenirdi. Para cezasına hükmeden merci, kural olarak kadıdır. İstisnai hallerde ve küçük suçlarda idarecilere de bu cezaya hükmedip infaz etme yetkisi verilmiştir. Kadı tarafından hükmedilen para cezasının infazı yetkisi zaten idari mercilerdedir. Klasik dönemde tartışılmaksızın uygulanan para cezaları, Tanzimat Dönemi'nin ilk iki Ceza Kanununda (1840 ve 1851) yer almamış, 1858 CK ise para cezalarını yeniden düzenlemiştir. Zaman zaman suiistimal edilmiş olsa da, hukuki bir kurum ve yaptırım olarak sistem içinde yer alan Osmanlıdaki para cezalarını, yalnızca ekonomik gerekçelerle açıklamak mümkün değildir.

Para cezasının infazı mahkumun iradi ödemesi veya cebren tahsili şekillerinde olur. Mahkumun cezaya yetecek malvarlığı varsa, haczedilerek satılır ve ceza yerine getirilir, mallarını gizlemişse hapsen tazyik uygulamasıyla ödemeye veya mallarını ortaya

çıkarmaya zorlanır.

Doç. Dr. Mustafa AVCI

Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi / Türkiye

Alıntı Kaynağı: Türkler, Cilt: 10 Sayfa: 91-106

Dipnotlar :

1. Süresi bakımından cezalar müebbet ve muvakkat, bilimsel açıdan ise uyarıcı-korkutucu, uslandırıcı ve tasfiye edici olmak üzere ayrılmaktadır. Dönmezer-Erman, Nazari ve Tatbiki Ceza Hukuku, İst. 1994, II/588, 593, 675, No: 1378, Donay, Süheyl, Türk Hukukunda Para Cezaları, in: TCK'nin 50 Yılı ve Geleceği, İst. 1977, s. 267.
2. Taner, Tahir, Ceza Hukuku Umumi Kısım, İst. 1953, s. 17, İçel-Donay, s. 39, Donay, Süheyl, Para Cezaları, İst. 1972, s. 17.
3. Uyuşma bedelinin para dışındaki değerler ile tespit, o dönemlerde henüz para kullanılmasının adet olmaması yüzündendir. Donay, Para Cezaları, s. 18.
4. Arsal, S. Maksudi, Hukukun Umumi Esasları, Ank. 1937, s. 187.
5. Taner, s. 19, Mağdurun aldığı kısma Süsnegeld, devletin aldığı kısma ise Fricensgeld adı verilmiştir. Dönmezer-Erman, II/675, Artuk, Ceza Hukukuna Giriş, s. 24.
6. Önder, Ayhan, Ceza Hukuku Genel Hükümler, İst. 1992, III/558.
7. Gerek diğer hukuk sistemlerinin, gerekse Türklerin para cezası uygulaması hakkında geniş bilgi için daha önce yayımladığımız makalemize bakılabilir. Avcı, Mustafa, "Önceki Hukukumuzda Para Cezaları", Kamu Hukuku Arşivi, Y: 3, Diyarbakır, Haziran-Ekim 2000, s. 118vd.
8. Ebu Davud, Lukata, 10, Behnesi, IV/89. İbn Kayyim, İ'lam, II/75, Ferra, s. 294.
9. Ebu Davud, Lukata; 8.
10. İbn Mace, Hudud, 28, Nesai, Sarik, 12, Beyhaki, Sünen, VIII/278, Ferra, s. 294, Şevkani, Neylü'l Evtar, VIII/338-339.
11. Ebu Davud, Zekat, 5, Nesai, Zekat, 4, 7, İbn Kayyim, İ'lam, II/75.
12. SADİ ÇELEBİ, Haşiyeye ale'l-Fethi'l-Kadir, Mısır, 1970, V/345, İbn Âbidîn, IV/61, İbn Kudâme, X/348. Nesih iddiası ilk olarak Tahavi tarafından ileri sürülmüştür. Şerhu Maâni'l-Âsâr, II/9, Esen, s. 64.
13. Gerçekten Hz. Ömer, açlık sebebiyle deve çalıp keserek yiyen kölelere değil, onları aç bırakarak bu suçu işlemelerine sebep olan sahiplerine devenin değerinin iki katı olan 800 dirhem para cezası vermiştir. Malik, el-Muvatta, II/220, Beyhaki, Sünen, VIII/278, Behnesi, IV/346.
14. İmam Muhammed eserlerinde tazir cezaları arasında para cezasını zikretmemiştir. Husari, I/415.
15. İbn Âbidîn, IV/61-62, Bilmen, III/309.
16. Trablusi, s. 195, Karaman, İctihad, s. 153.
17. Kamâtî, N. M. el-Ukûbâtü'l-Maliyye beyne's-Şeriatî ve'l-Kanun, Bingazi, 1986, s. 72.
18. Yeniçeri, İslâm'da Devlet Bütçesi, s. 422.
19. Suyuti, V/16, Buti, s. 162.
20. Ferra, s. 294.
21. Bilmen, III/309, Husari, I/418.
22. Avva, s. 275-277.
23. Ebussuud Efendi Fetvaları, akt. Düzdağ, s. 59.
24. Heyd, Criminal Law, s. 280.
25. Üdeh, I/705, Behnesi, IV/89, Husari, I/417.

OSMANLI HUKUKUNDA PARA CEZALARI

26. Akgündüz-Öztürk, Bilinmeyen Osmanlı, İst. 1999, s. 90. "Cürm-ü cinayet yani para cezalarının diyetle alakası yoktur." Cin-Akgündüz, II/353.
27. Bu ifadeler "resm-i cürm" ifadesinin kısaltılmış şekli olabilir. Heyd, Criminal Law, s. 276. Cerimenin sözlükte "suç" anlamına gelir. "...görüp sıhhati üzere malumat edinip her birinin küreğe irsal olunmağa bais olan cerimleri aslı ve hakikati üzere suretin ihraç edip mühürleyip Sütte-i Saadete gönderesin." 25 Ce 967, Boa 3 Numaralı Mühimme Defteri, Hüküm: 804. Para cezası anlamında kullanılışı ise "...Şer' ile bazı kimesneler tazir olundukta tekrar tazir edip kanundan ziyade cerime alıp... 15 N 967", Boa 3 Numaralı Mühimme Defteri, Hüküm: 1154. "Zeyd-i naibin ehl-i sünnet vel-cemaat olan Şeyh Bedrettin dervişlerini kim ki evinde konuk edinirse tazir edip cerime hükmedin dese şer'an dürüst olur mu? El cevap; Bednamlık ile meşhur olan semavenli taifesinden ise onlar (ı konuk olarak alanlar) a meşrudur, amma konuğu tazir olunup cerime almak meşru değildir." Ebussuud Efendi Fetvaları, akt. Düzdağ, s. 193.
28. İnalçık, Adaletnameler, s. 79. Tecrim ve tağrim etmek, kınamak yani para cezası almak anlamına gelir.
29. Kın ceza, kınamak ise cezalandırmak demektir. Kanuni Kanunnamesi m. 11 dn. 5'te: "Hallerine göre kınayalar." ifadesi suçluların kişiliklerine uygun ceza verilmesi anlamındadır. Metin için bkz. Heyd, Criminal Law, s. 59. aynı anlamda kullanılış ile ilgili olarak bkz. Barkân, s. 249-250. Ancak terim olarak "kınlık" daha çok para cezası için kullanılmıştır. Bkz. Caferoğlu, Ahmet, Uygurlarda Hukuk ve Maliye İstilahları, Türkiye Mecmuası C: IV, İst. 1934, s. 23.
30. Ebussuud Efendi para cezalarını, "Kınlık akçesi ehl-i Şer' huzurunda sabit olan cürmün ukubet-i örfiyesidir." şeklinde tanımlayarak hem bu cezanın meşruiyet dayanağını, hem de tazir cezası olarak hukuki mahiyetini ifade etmiştir. Heyd, Criminal Law, s. 281, Akgündüz, Osmanlı Kanunnameleri, I/126.
31. Heyd, Criminal Law, s. 275vd. Diyet suç mağduruna veya ailesine ödendiği halde, para cezaları (devlet adına hareket eden) adalet ve asayiş işlerinden sorumlu olan subaşı, tımarlı sipahi gibi yetkili kişilere ödenirdi. İnalçık, Halil, Osmanlı Hukukuna Giriş Örfi Sultani Hukuk ve Fatih'in Kanunları, in: Osmanlı İmparatorluğu, İst. 1996, s. 338.
32. 892/1487 tarihli Hüdavendigâr Livası Kanunnamesi m. 30: "Ve her mücrim-i müttehemmin cerimesi kadı-yı vilayet katında veya müfettiş huzurunda sabit ve zahir olup ehl-i örfte teslim etmeden tutup siyaset etmek hilaf-ı şer' ve örf teaddidir." Barkan, s. 5. "...Cerime alınmak lazım gelenlerden mukaddema mahkemelerde vaz' olunan kanunname-i hümayunumda tayin olduğu üzere cerime alıp..." İnalçık, Adaletnameler, s. 106.
33. Şer'i bir ceza olarak dayak fıkıh kitaplarında celde; Osmanlı Kanunnamelerinde ise ağaç, değnek, çomak, kırbaç ve falaka şeklinde ifade edilmektedir. Heyd, Criminal Law, s. 273.
34. II. Mehmet kanunlarının, had cezalarının eskidiği gerekçesiyle bunların yerine dayak veya suçlunun ekonomik durumuna göre ayarlanan para cezaları gibi tazir cezaları getirdiği iddiası için bkz. Schacht, s. 99.
35. Kanun metni için bkz. Akgündüz, Osmanlı Kanunnameleri, I/347vd.
36. Metin için bkz. Barkan, s. 389-390.
37. Kanun metni için bkz. Halaçoğlu, Yusuf, XIV-XVII. Yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşkilatı ve Sosyal Yapı, Ank. 1998, s. 196.
38. Bu hüküm Kanuni Devri Rumeli Eyaleti kanunnameleri, m. 77'de tekrarlanmıştır. Metin için bkz. Akgündüz, Osmanlı Kanunnameleri, VI/465.
39. Bu hüküm Kanuni Devri Rumeli Eyaleti Kanunnamelerinde tekrarlanmış ancak ceza, 40, 20 ve 10 akçe olarak öngörülmüştür. Kanun metni için bkz. Akgündüz, Osmanlı Kanunnameleri, VI/470.
40. "...enva-ı şirret edip bir kafirin geceyle bacasına varıp ol ev issi (sahibi) olan kimesne çıkıp kovalayıp tutup mahkeme naibi olan Pir Ömer alıp Meclis-i Şer'e geldi. Yüzüne Hüdabaş ve Ağın nam zimmiler şahadet edip hükmolundu. Bادهu mezkur Zekeriya'dan naib heştâd (70) akçesinin alıp deftere kaydolundu. 30 M 898/1492" Akgündüz ve Diğerleri, Şer'îye Sicilleri, II/141.
41. Akgündüz, Osmanlı Kanunnameleri, II/188-230.
42. I. Selim, oğlu Kanuni Süleyman Şehzade ve Manisa'da Sancakbeyi iken ona gönderdiği siyasetnamede para cezası yer almamaktadır. Bu siyasetname metni için bkz. Karal, Enver Ziya,

OSMANLI HUKUKUNDA PARA CEZALARI

- Yavuz Sultan Selim'in Oğlu Süleyman'a Manisa Sancağını İdare Etmesi İçin Gönderdiği Siyasetname, Belleten, VI/21-22, 1942, s. 37-44, Akgündüz, Osmanlı Kanunnameleri, III/191-193.
43. Bu hüküm III. Murat Devri Umumi Kanunnamesi m. 37'de tekrarlanmıştır. Metin için bkz. Akgündüz, Osmanlı Kanunnameleri, VIII/113.
 44. Kanun metni için bkz. Pulaha-Yücel, s. 17vd.
 45. Bu kanunun 32. maddesi kil ve bliğ livatası suçuna evli erkek cürmünü, m. 33 ise ergen livatasına ergen zinası crmn öngörmektedir.
 46. "...sen benim zina kastına evime varmışsın, senden hakk-ı cerime talep ederim" deyicek mezbur bade'l-inkar mezbur Mehmed şahitten aciz ve kasır oldukta mezbur Veyis'e yemin müteveccih olup yeminden nkul eyledikte gıbbe't-talep sicil olundu. 1 R 955/1548" Akgündüz ve Diğerleri, şer'iyeye Sicilleri, II/105. Bu belge mağdurun tazminat talebini göstermektedir.
 47. Bu kanunun 28. maddesine göre hayvanla cinsel temas edenden ağaç başına 1 akçe alınır.
 48. III. Murat devri Umumi Kanunnamesi m. 69'da bu hüküm tekrarlanmıştır. Metin için bkz. Akgündüz, Osmanlı Kanunnameleri, VIII/113-115.
 49. 947/1540 tarihli Erzurum Vilayeti Kanunu, m. 48'e göre, kemik ve diş ıkrsa, kılıç veya diğer silahlardan (lt-ı harb) biri ile yaralanan yatağa düşse 100 akçe, bundan aşağı bir halde 30 akçe, kara-bereden 10 akçe alınması öngörülmüştür. Metin için bkz. Barkan, s. 71. 925/1519 tarihli Sis Livası Kanunnamesi, m. 7'ye göre baş yarmadan 22, ölümlle sonuçlanmayan bıçakla müessir fiilden 40 Osmani akçe alına, sair suçlar için Kanun-u Kadim-i Osmani'ye müracaat oluna. Akt. Halaçoğlu, s. 208, Barkan, s. 201.
 50. "Subaşı Tahir Bey... meclis-i şer'e Mahmud b. Hasan'ı ihzar eyleyip "mezbur Hacı Mahmud'un oğlu Abdi bana bıçak çıkarıp ağıştı" deyicek mezbur Mahmud'a bil-muvacehe sual olundukta "oğlum Abdi mezbur Hacı Hüdaverdi'ye bıçak çıkarıp kanunzere cerimesin verdi" deyicek mezburun ikrarın gıbbe't-talep sicil olundu. 954/1547" Akgündüz ve Diğerleri, şer'iyeye Sicilleri, II/129.
 51. Hükme göre, şerefe tecavüz tazir gerektiren bir suç olup hakim in takdir ettiği değnek sayısının yarısı kadar akçe para cezası alınacak, bu ceza ödenmezse takdir olunan miktarda değnek vurulacaktır. Erman, Hakaret ve Sövme Cürümleri, s. 17.
 52. 947/1540 tarihli Diyarbekir Vilayeti Kanunu m. 21'e göre, "dirhem ile satılan metadan eksik satandan dirhem başına 1 akçe cerime alına. " Metin için bkz. Barkan, s. 134.
 53. Ayrıca cemaatle namaza gelmeyenlerden de para cezası alınabileceği belirtilmiştir. Dede Cngi, s. 167.
 54. Heyd, Criminal Law, s. 86. Burada nispi para cezası rneği vardır. Heyd, Criminal Law, s. 286. Benzer hüküm 992/1584 tarihli İ İL Livası Kanunu, m. 7'de yer almış, burada ayırıc gayrimüslimlere ait domuzun ekine girmesi halinde hayvan başına 2 akçe alınması öngörülmüştür. Barkan, s. 49. Ekine giren domuz başına 1 akçe ve üç koyuna 1 akçe alınması ile ilgili 927/1520 tarihli Tırhala Kanunu, m. 9, kanun metni için bkz. Barkan, s. 290. Benzer hükümler için ayrıca bkz. Barkan, s. 69, 190, 199.
 55. Metin için bkz. Heyd, Criminal Law, s. 89.
 56. Barkan, s. 120. Kanuni Kanunnamesi m. 42'ye göre şerikler cerimeyi de diyet gibi tek ödeyeceklerdir.
 57. Barkan, s. 120.
 58. Barkan, s. 119-124.
 59. Kanunname metni için bkz. Akgündüz, Osmanlı Kanunnameleri, VII/649.
 60. Kanun metni için bkz. Ahmet Lütfi, Osmanlı Adalet Düzen i (Sad: Erdiç Beylem) İst. 1979, s. 72-78.
 61. Mantran, Robert, 17. Yüzyılın İkin ci Yarısında İstanbul (ev: M. A. Kılıçbay-E. zcan) Ank. 1990, I/309, 323.
 62. Kısas veya had suçlarında, suçun unsurları veya cezalandırılabilme şartları tam oluşmamışsa hakim sanığı tazir, mali ceza veya tazmine mahkum edebilir. Zuhayli, Nazariyyetd- Damn, s. 313.
 63. Heyd, Kanun ve şeriat, s. 645vd. Schacht'a göre para cezaları rfi hukukla gelmiştir. Schacht, s. 86. Gökcen de bu iddiayı dolaylı olarak benimsemiş ve para cezalarını rfi hukuktan gelen cezalar

OSMANLI HUKUKUNDA PARA CEZALARI

arasında zikretmiştir. Bkz. Gökçen, s. 51-52.

64. "Osmanlı kanunnamelerinde cezaların çoğu para cezaları haline sokulmuş veya şer'i cezalara para cezaları türlü biçimlerde ilave edilmiştir... dayağa ilaveten para cezası..." Çağatay, Neşet, İslâm Hukukunun Anahatları ve Osmanlıların Bunun Bazı Kurallarını Değişik Uygulamaları, Belleten, LI/200, Ank. 1987, s. 633-634. Ayrıca bkz. Üçok, Osmanlı Kanunnamelerinde İslâm Ceza Hukukuna Aykırı Hükümler, AHFM, IV/1-4, s. 65.
65. Mumcu, Siyaseten Katl, s. 117-118.
66. Aydın, Türk Hukuk Tarihi, s. 210.
67. Şensoy, Naci, Basit Hırsızlık ve Çeşitli Mevsuf Hırsızlıklar, İst. 1963, s. 25.
68. Aydın, Türk Hukuk Tarihi, s. 79.
69. Para cezalarında suiistimal örnekleri için bkz. Heyd, Criminal Law, s. 279, İnalçık, Adaletnameler, s. 80, Mumcu, Zulüm, s. 13, 18.
70. Heyd, Kanun ve Şeriat, s. 634.
71. "Hukam-ı Şer'i mutahhar (kadılar) mücerret umur-u Şer'iyeye istimalına münhasır değillerdir. Belki cemian umur-u Şer'iyeye ve ayin-i örfiyeye kat'ı niza ve fasl-ı husumet için mevzu' ve memurlardır..." Barkan, s. XXV, ayrıca bkz. Aydın, Türk Hukuk Tarihi, s. 75.
72. "Mesail-i Şer'iyede kütüb-ü fihriyye tetebbu olunduğu gibi umur-u örfiyede dahi ceraid-i kavanin-i sultaniye tetebbuu mütezemdir." Barkan, s. XXV.
73. Ebussuud Efendi Fetvaları, akt. Düzdağ, s. 59.
74. İbn Âbidîn, IV/64.
75. Üdeh, I/704, Âmir, s. 473.
76. Barkan, Kanunlar, Giriş, s. XIII.
77. Fudeylât, Câbir Mahmut, Sukûtu'l-Ukûbât fi'l-Fıkhî'l-İslâmî, Ürdün, 1987, IV/151, Âmir, s. 73, Üdeh, I/185, Karaman, Mukayeseli İslâm Hukuku, I/105, Cin-Akgündüz, I/192, Zerkâ, I/41, II/636.
78. Cin-Akgündüz, I/194.
79. Hz. Ömer'in ceza hadlerini yükseltmesi, yeni cezalar ihdası veya cezaları azaltması örnekleri için bkz. İbn Kayyim, et-Turuk, s. 13, Erdoğan, s. 191.
80. Üçok-Mumcu-Bozkurt, s. 74.
81. Akt. İbn Aşur, s. 195.
82. Trablusi, s. 117, Zerkâ, II/629.
83. İbn Âbidîn, IV/62, Bilmen, III/309.
84. Hatemi, Medeni Hukuka Giriş, s. 23.
85. Hatemi, İslâm Hukuku Dersleri, s. 53.
86. Bardakoğlu, Ali, Osmanlı Hukukunun Şer'iliği Üzerine, Yeni Türkiye 701 Osmanlı Özel Sayı, C: 31, Ank. 2000, s. 713.
87. "...esnaf-ı merkumeden ve bakkallardan bir takım eşhas yine mahlut yağ satmakta olduklarından ve bu aralık ayçiçeğinden çıkarılıp ekli muzır ve bahası ehven bir nevi yağ ruğan zeyte karıştırılıp fûruht ettikleri tahkik kılındığından bu makule yağlar zapt ve bey' olunarak nisf bedelinin ceza-yı nakdi olmak üzere ahzı suretinin usul ittihazı istizanından ibaret... 24 R 1285/01. 08. 1284." A. MKT. ŞD. No: 2/83.
88. Kanuni Kanunnamesi m. 8. "Eğer kul ve cariye zina etse hür ve hürre cürmünün nisfın alalar." Kanuni Devri Rumeli Eyaleti Kanunnameleri m. 87'ye göre cariyeye sarkıntılık halinde iki ağaca 1 akçe para cezası öngörülmüş, yani mağdurun cariye olması da hafifletici bir sebep olarak kabul edilmiştir. Metin için bkz. Akgündüz, Osmanlı Kanunnameleri, VI/466.
89. "Amma bu ceraim kâfirden sadır olsa ganisinden müslüman ganisinin cürmünün nisfı alına, mütevassıtul-hal olandan mütevassıtul-hal olan müslüman cürmünün nisfı ve fakirinden fakir olan müslüman cürmünün nisfı alına." Kanuni Kanunnamesi, m. 31. Yani köleler ve gayrimüslimler

OSMANLI HUKUKUNDA PARA CEZALARI

- benzeri suçlarda hür müslümanların ödeyeceği para cezasının yarısını ödeyecektir. Heyd, Kanun ve Şeriat, s. 636, Cin-Akgündüz, II/353. Bu hükmün sebebinin gayrimüslimlerin para cezalarını tam olarak ödedikleri takdirde vergi ödemekte güçlük çekecekleri olduğu belirtilmiştir. Heyd, Criminal Law, s. 287. 991/1583 tarihli Yeni İl Kanunu, m. 19'a göre, kanunda böyle öngörülmüş olmakla birlikte gayrimüslimlerden müslümanlardan alınan kadar, hatta daha fazla para cezası alındığı belirtilerek yasaklanmıştır. Metin için bkz. Barkan, s. 81.
90. "Eğer her günah avretten sadır olursa er cerimesin nısfın alalar." Bozok Kanunu, m. 36, Barkan, s. 127.
91. Donay, Para Cezaları, s. 33-34, Dönmezer-Erman, II/684. Yücel, s. 204. Para cezaları mahkumun imkanları ile mütenasip kılınmalıdır. Seviğ, II/161.
92. Heyd, Kanun ve Şeriat, s. 645. "Bir sebep-i şer'i veya örfi ile affolunsa bedel-i siyaset alınmak şer'i şerife muhalif..." Barkan, s. 27. Siyaseten katle mahkum olanların, para cezası alınarak serbest bırakılması da kesinlikle yasaklanmıştır. "Siyaset için kimseden bir akçe alınmaya, mahall-i hadisede siyaset ve salb oluna." Barkan, s. 286.
93. I. Selim Kanunnamesine göre: "Eğer bir kişinin oğlu genezlik etse baliğ ise oğlana muhkem tazir edip ağaç başına bir akçe cürm alına eğer olmadıysa... babası hıfzetmediği için kadı tazir ede ancak cürm alınmaya..." Akt. Pulaha-Yücel, s. 17.
94. Kanuni Kanunnamesi, m. 29'a göre; "uğruluğu bilip kadıya demese... akçe cürm alına" ifadesi ile ihbarı ihmalin cezasını belirtilmektedir.
95. Geniş bilgi için bkz. Seviğ, I/104.
96. Akt. Bozkurt, Gülnihal, Batı Hukukunun Türkiye'de Benimsenmesi, Ank. 1996, s. 119.
97. Cin-Akgündüz, II/214. Cezaya hükmetmeye kadı, infaza ehli örf yetkilidir. Barkan, s. 5, Akgündüz-Öztürk, s. 85.
98. Subaşı hile yapan zanaat ehli ve tüccar ile halktan sarhoşluk, hafif müessir fiil ve sövme gibi basit suçlar karşılığı para cezası almaktaydı. Mantran, Robert, 17. Yüzyılın İkinci Yarısında İstanbul (Çev: M. A. Kılıçbay-E. Özcan) Ank. 1990, I/146-148. İlgili kanun metni için bkz. Barkan, s. 135, 400.
99. Cin-Akyılmaz, Feodalite ve Osmanlı Düzeni, Adana, 2000, s. 270.
100. "...avam arasında bazı muhasama... oldukta hakimü'ş-şer' meclisine varmadan vali-i şehir katına varıp anda fasl-ı husumet olurmuş, bu vaz' dahi memnudur... Kadı hükmedip subaşı onunla amel eyleye, kadı marifetsiz subaşı asla ve kat'a iş etmeye..." Mısır Kanunu, m. 41, Barkan, s. 382. "Kadı marifeti olmadan fellahtan zulmen cerime alıp teaddi ve zulüm etmeyeler." Mısır Kanunu, m. 13, Barkan, s. 362. Karaman Vilayeti Kanunu, m. 12'ye göre; "hırsızlık ile müttehem olanları ummal ve subaşılıarı kadı katına iletmenden cürm alırlarmış, ummâle ve nüvvâba yasak oluna ki; kadı katına iletmenden kimseden cürm almayalar, kadıyı tatil edip işine kendileri mübaşir olmayalar." Barkan, s. 44. "bir kimse mücrim olsa naip kanun üzere cürm aldıktan sonra bir cürm dahi subaşı almış, naipten başka kimse cürm almaya." Karaman Vilayeti Kanunnamesi, m. 8, Barkan, s. 43.
101. Aydın, "Ceza" DİA, VII/480. Valiler ve emri altındakiler (subaşı, voyvoda, asesbaşı vb) ile tımar sahiplerinin hiçbir vatandaşı kadı tarafından usulünce yargılanıp mahkum edilmeden cezalandıramayacakları esası konulmuştur. Heyd, Kanun ve Şeriat, s. 640.
102. Heyd, Kanun ve Şeriat, s. 637.
103. Heyd, Kanun ve Şeriat, s. 648.
104. "...içimizde fesat ve şekavet yahut eşkıyaya tebaiyyet eden olur ise ekid ve şedid ve tehdit edip tenbihe peydar olmadığı surette cümle marifetiyle ahz ve tedip için Vali-yi Halep tarafına irsal etmek üzere kavil ve karar olunup ve illa cümlemiz bu haliyle şekavet... zuhur ederse Matbah-ı Amire'ye 30. 000 kuruş nezr ve misak olsun deyu cümlesi bil-ittifak ikrar ve bu vecihle nezir ve ahd ve karar eylediklerinde... tahrir olundu." Antakya Şer'iyeye Sicili, No: 8, Belge No: 133, akt. Öztürk, Mustafa, XVIII. Yüzyılda Antakya ve Çevresinde Eşkıyalık Olayları, Belleten, (1990) S: 211, s. 990-991.
105. Geniş bilgi için bkz. Halaçoğlu, Yusuf, XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğunun İskan Siyaseti ve Aşiretlerin Yerleştirilmesi, Ank. 1997, s. 38, 48-49vd.
106. "...kizb davası ile kazib şahitler getirip benim zararımda olup... merkumunlara tenbih-i şer'i olunmak matlubumdur dedikte merkumunlar dahi fima ba'd merkumun zararında ve ziyan kaydında olmazuk eğer bir zararımız olur ise emval sandığına beş bin kuruş nezrimiz olsun diye nezr-i kat'i olunup ol

OSMANLI HUKUKUNDA PARA CEZALARI

- vecihle müddei-i merkum dahi razı olup merkumunların kat' eyledikleri nezri bir noksanları zuhura geldikte vali tarafından emval sandığına almaları için iş bu mahalle kaydolundu." 392 Numaralı Harput Şer'iye Sicili, Belge No: 56, akt. Yılmazçelik, İbrahim, 392 Numaralı Harput Şer'iye Sicili (1844-1848) A. Ü. Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ank. 1987, s. 116.
107. Heyd, Criminal Law, s. 277.
108. Heyd, Criminal Law, s. 279. 937/1530 tarihli Kanunname-i Kıptıyan-ı Vilayet-i Rumeli, m. 11'e göre: "Niğbolu vilayetinde olan çingeneler ispençlerin eda ettikten sonra kaftanlık diye cürme bedel her haneye ve her mücerrede (bekara) altışar akçe verirler." Akt. Barkan, s. 250.
109. Kanun metni için bkz. Barkan, s. 249. Buradaki gayri meşru fiilden maksat, fal bakma, dans, oyun ve eğlence tarzındaki çingeneler tarafından meslek edinilmiş fiillerdir. Cezası ülülemr tarafından tazir bil-mal şeklinde tayin olunmuş para cezasıdır. Akgündüz-Öztürk, s. 155.
110. Karal, E. Ziya, Osmanlı Tarihi, Ank. 1988, VIII/344.
111. İnalçık, Adaletnameler, s. 77, Mumcu, Rüşvet, s. 126. 16 Mayıs 1579 tarihinde Arnavutluk'ta bir liman olan Valona'da bazı yolculara haksızlık yapan kadıya, sancakbeyi 150 değnek vurmuş ve ayrıca ondan para cezası almıştır. Aynı eser, s. 236. Bazı valiler ve hakimler eşkıya tedibi (tecziyesi) görevini ihmal etmişler, paralarını almak suretiyle eşkıya ile anlaşmış ve onların suçlarına göz yummuşlardır. Özkaya, Âyânlık, s. 78.
112. "...adam katleden kimesnelerin üzerine bi-hasebi'-Şer' sabit ola, mahallinde icra olunmayıp akçeleri alınıp koyuverile, onlara olacak ukubet sana olmak mukarrerdir..." Boa, 3 Numaralı Mühimme Defteri, Hüküm: 120.
113. Uluçay, s. 208-214, İnalçık, Adaletnameler, s. 80.
114. Kanun metni için bkz. Kaynar, Reşat, Mustafa Reşit Paşa ve Tanzimat, Ank. 1985, s. 300. Yine aynı kanunda tereke hakiminin küçük, akıl hastası vb. mirasçıların bulunduğu durumlarda tereke defterine kaydedilen mirastan kuruşta bir para resm-i kısmet, bin kuruşta altmış para kaydiye, müzayedede bey' olunan terekenin esmanından bin kuruşta iki kuruş ücret-i dellaliye alabileceği, bunun dışında harac-ı hüccet, nafaka, hizmet, ihzariye ve kalemiye adı altında para alınmasını yasaklamış, böyle davranan hakimden aldığı haksız paranın geri alınmasıyla birlikte tazir cezasına çarptırılacakları belirtilmiştir. Kanun metni için bkz. İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, Kayıt no: 83162, matbu nüsha, s. 8.
115. Heyd, Kanun ve Şeriat, s. 648.
116. Boa, Ahkam Defteri, I. 87/395, İstanbul'da Sosyal Hayat, s. 61-62, Menekşe, s. 139.
117. Üçok-Mumcu-Bozkurt, s. 219, Cin-Akgündüz, I/363. "Tatil-i ziraat edenlerin arazisi zapt olunarak ahara icarı kanun icabından iken, zapt olunmayıp da haklarında ceza tayin olunması galiba başka zürra bulunamayacağı mütalaasından neşet etmiş olsa gerektir... (Bu yaptırımın) bir nevi ceza-yı nakdi-yi daimi idiği edna-i mülhaza ile tebeyyün eyler." Süleyman Sûdî, Defter-i Muktesid, İst. 1307, II/66. Çiftliğini terk eden leventler hudut kalelerine azab, yeniçeri ve gönüllü olarak yollanıyor ve en az beş akçe ulufe veriliyordu. Fakat herkesin bu şekilde istihdamı mümkün olmadığı için boş insanların çoğalmasında asayiş için zararlı idi. Şehirlerde leventlerin işlediği bir çok cinayet ve hırsızlık oluyordu. Akdağ, Mustafa, Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası, İst. 1995, s. 77.
118. 1528 tarihli Aydın Livası Kanunnamesi, akt. Çağatay, Neşet, Osmanlı İmparatorluğunda Reayadan alınan Vergi ve Resimler, AÜDTCFD, C: V, S: 5, Ank. 1947, s. 501.
119. Süleyman Sûdî, II/67, ÇAĞATAY, s. 502.
120. Üçok-Mumcu-Bozkurt, s. 224.
121. 1876 tarihli Kanun-u Esasi m. 24'e göre: "Müsadere ve angarya ve cerime memnudur...".
122. Mumcu, Rüşvet, s. 282, Üçok-Mumcu-Bozkurt, s. 282.
123. Gökçen, s. 54.
124. 1274/1858 Osmanlı CK m. 116'ya göre mazeretsiz olarak duruşmaya gelmeyenlere verilecek disiplin para cezası mahiyetindeki yaptırım, istinkaf hali tekerrür ettikçe kat kat zam ve ahz olunacaktır. Bu konuda geniş bilgi için bkz. Belgesay, s. 56, Heyd, Criminal Law, s. 234.

OSMANLI HUKUKUNDA PARA CEZALARI

125. Geniş bilgi için bkz. Cin, Halil, Eski Hukukumuzda Boşanma, Ank. 1976, s. 123.
126. Burada idari para cezalarının bir şeklini görülür.
127. Talimatname metni için bkz. Ahmet Lütfi, s. 187vd.
128. Trablusi, s. 52.
129. Üdeh, I/707.
130. Buhari, Sulh, 5, Şurut; 9, Müslim, Hudud, 25.
131. Nesai, Sarik, 3, Üdeh, I, No: 512 vd.
132. Kettânî, II/70.
133. Behnesi, I/70. Kadının icra ve infaz yetkisi olmadan sadece kanuna (şeriata) göre hükmeden kişi olduğuna dair görüş için bkz. Schact, s. 60, Ortaylı, İlber, "Osmanlı Şehirlerinde Mahkeme", AHFD, Bülent N. Esen Armağanı, Ank. 1977, s. 248.
134. Schact, s. 60, ATAR, Adliye, s. 181, 219.
135. Cerimeler hakkında hüküm vermek yalnız kadının yetkisindeydi. İnalçık, Adaletnameler, s. 82.
136. Aydın, "Ceza" DİA, VII/480. "Cürmü cinayet toprağa tabidir." "Reaya kimin ise cerimeyi o alır." ifadeleri için bkz. Heyd, Criminal Law, s. 289. "Cürm-i cinayet badi heva toprağa tabidir gerek defterli reayasıdır ve gerek hariç reayadır cümlesinden alır." I. Selim Kanunnamesi, s. 41.
137. Ortaylı, s. 255.
138. İnalçık, Adaletnameler, s. 80, Barkan, s. 286, m. 53. "Cerimeye müstahak olanlar sahiplerine teslim oluna ki, cürmlerine göre cerimelerin alalar." BOA, 3 Numaralı Mühimme Defteri, Hüküm: 880. Aşiret veya konar-göçer olarak adlandırılan Yörüklerin belli bir yerleri olmadığı için sancakbeylerine tabi olmayıp, doğrudan bey veya başbuğlarına bağlıydılar. Bunların cezaları kendi beyleri tarafından infaz edilirdi. Halaçoğlu, Aşiretlerin Yerleştirilmesi, s. 21.
139. 947/1540 tarihli Diyarbekir Vilayeti Kanunu m. 22: "Gece tutulan sarhoşlardan ve hırsızlardan ki asesler tutmuşlar, subaşılar ne miktar cerime alırsa ases dahi öşür (1/10) ala. Amma gündüz tutulan hırsızlarda ve sarhoşlarda ve sair ceraimde asesin methali yoktur." Barkan, s. 135.
140. "Anadolu'ya naklolunacak emtia ve eşyanın gümrük rüsumundan merkumanın 26. 261 kuruş 17 parayı yevmiye defterlerine noksan kayd ile ketmü ihtilas eyledikleri imrariye pusulalarının icmalleriyle tatbikinden ve kendileri dahi müştereken ve müttefikan faziha-i sirkate cüretlerini istintaklarında ikrar eylemiş olduklarından... şayet bunlardan biri sirkat eylemiş olduğu akçeyi iki kat olarak itaya muktedir değilse cürümde müşterek olanların tazmin-i emvalde dahi şerik olması kaide-i kanuniyesine tevfikan onun hissesinin diğer refikinden tahsili... 8 Teşrin-i evvel 1284." A. MKT. ŞD. No: 3/55.
141. Kamâtî, s. 143 vd.
142. Peera, s. 274.
143. Âmir, No: 363, ATAR, İcra ve İflâs Hukuku, s. 161 Osmanlıda suçlu, malı olmasına rağmen para cezasını ödememekte ısrar ediyorsa bu ceza, icra marifetiyle tahsil edilirdi şeklindeki iddia için bkz. Reşat, Miyar-ı Ceza, Ceza Kanunu Şerhi, İst. 1313, s. 79vd. Gökçen, s. 52.
144. Heyd, Criminal Law, s. 289.
145. Boa, 3 Numaralı Mühimme Defteri, Hüküm: 127.
146. 12 CE 1285/22. 08. 1284, A. MKT. ŞD. No: 3/17.
147. Kamâtî, s. 146. "Ceza-yı nakdinin istifası (infazı) mümkün olmadığı halde şahsı mahkum deyn için olduğu gibi hapis ile tazyik edildikten sonra hal-i yesarı anlaşıldığı halde ceza-yı nakdi yine tahsil ve istifa edilir." Zöhrap, s. 259.
148. Behnesi, IV/90.
149. Âmir, No: 365. Bir suçun meydana getirdiği zarardan doğan tazminata basit bir alacak gözüyle bakmak mümkün olmadığı için, suçluyu bu tazminatı ödetmek üzere hapsen tazyik etmek haksız sayılmaz. Bununla birlikte hapsi, uslandırma aracı bir ceza olarak kabul edip bunun dışında bir maksat kullanılmasını haklı görmeyenler de mevcuttur. Geniş bilgi için bkz. Erem-Danişman-Artuk,

OSMANLI HUKUKUNDA PARA CEZALARI

Ceza Hukuku, Ank. 1997, s. 882.

150. Âmir, No: 368. Ödenmeyen para cezasının hapse çevrilmesi hapis cezası değil, zorlama hapsidir. Çünkü ödeme sağlanırsa mahkum derhal tahliye edilir. Kunter-Yenisey, s. 951-952.
151. Âmir, No: 368.
152. İbn Kayyim, et-Turuk, s. 88.
153. Sahnun, el-Müdevvenetü'l-Kübra, XI11/54-55, İbn Ferhûn, II/375. Bu eserde Karafi'nin şöyle dediği nakledilir: Ödemesi gereken az bir miktar borcu olan borcunu ödemedi diye uzun bir süre nasıl hapsedilebilir, bu durum suç ve ceza dengesine uygun mudur? Cevap olarak denilebilir ki; az bir borç karşılığı uzun süre hapsedmek kurallara aykırı değildir. Borçlu borcunu ödemediği her an yeni bir suç işlemiş olmakta, suç ile ceza at başı devam etmektedir. Ödememek haksızlık ise, haksızlığın temadisi, hapsin temadisi ile karşılanmaktadır.
154. Merginani, VII/278.
155. İslâm hukukunda zekat vermeyenlerin hapsen tazyik edilmesi hakkında bkz. Mevsua, "Hapis", XVI/308.
156. Bu hapsin süresinin belli olmamasından hareketle tazir cezası olduğu ve süresinin hakim takdirine bırakıldığı iddiası için bkz. Gökcen, s. 19.
157. Geniş bilgi için bkz. Gökcen, s. 52. 1913 yılında değiştirilen bu madde para cezası mahkumuna yapılan tebligattan itibaren 15 gün içinde para cezası ödenmezse, her 1/4 altın için 24 saat haps olunur, para cezasından çevrilen hapis süresi 1 yıldan fazla olamaz. Yattığı günler için 1/4 altın düşüldükten sonra bakiyeyi öder ödemez mahkum tahliye edilir.
158. Husari, I/432-434. 647 sayılı Cık, m. 5'in ilk şekline göre, ödememe bir kast veya ihmalden kaynaklanıyorsa bu durum ayrı bir suç olarak kabul edilerek bu fiil karşılığı 1 yıla kadar hapis cezası öngörülmüştü. Kunter-Yenisey, s. 951.
159. Âmir, No: 367.
160. Üdeh, I, No: 495, Dönmezer-Erman, II/680.
161. Behnesi, IV/95.
162. Âmir, No: 365.
163. Mumcu, Rüşvet, s. 245.
164. Kamâtî, s. 146.
165. Konu ve ayrıntılı kaynakça için bkz. Avcı, s. 167-180.
166. Âmir, s. 424-429, Behnesi, IV/90-92, Husari, I/432, Atar, İslâm İcra ve İflâs Hukuku, s. 268-269.
167. Üdeh, I, No: 495.
168. Husari, I/426.
169. Geniş bilgi için bkz. Esen, s. 143.
170. Mumcu, Zulüm, s. 13.
171. Donay, Para Cezaları, s. 36-37.

Kaynaklar :

- Ahmet Lütfi: Osmanlı Adalet Düzeni (Sad: Erdinç Beylem) İst. 1979.
- AKGÜNDÜZ Ahmet: Osmanlı Kanunnameleri, İst. 1990.
- AKŞİT, M. Cevat: İslâm Ceza Hukuku ve İnsani Esasları, İst. 1976.
- ÂMİR Abdülaziz: et-Tazir fi'ş-Şeriatî'l-İslâmiye, Kahire, 1969.
- ARSAL S. Maksudi: Türk Tarihi ve Hukuk, İst. 1947.
- ATAR Fahrettin: İslâm İcra ve İflâs Hukuku, İst. 1990.

OSMANLI HUKUKUNDA PARA CEZALARI

- ATAR Fahrettin: İslâm Adliye Teşkilatı, Ank. 1991.
- AYDIN M. Akif: Türk Hukuk Tarihi, İst. 1999.
- BARDAKOĞLU Ali: "Ceza", "Diyet", "Garamet" DİA, XIII/359vd.
- BARKAN Ö. Lütfi: "XV ve XVI. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda Zirai Ekonominin Hukuki ve Mali Esasları-I Kanunlar, İst. 1943.
- BEHNESİ A. Fethi: el-Mevsûatü'l-Cinâiye fi'l-Fıkhî'l-İslâmî, Beyrut, 1991.
- BİLMEN Ö. Nasuhi: Hukuku İslâmiyye ve Istılahat-ı Fıkhıyye Kamusu, İst. Ty.
- CİN-AKGÜNDÜZ: Türk-İslâm Hukuk Tarihi, İst. 1990.
- DAMAD Şeyhzade Abdurrahman: Mecmau'l-Enhür fî Şerhi Mülteka'l-Ebhur, İst. 1289.
- DEDE CÖNGİ: Siyasetname Tercümesi, in AKGÜNDÜZ, Osmanlı Kanunnameleri, C: IV. İst. 1992.
- DONAY Süheyl: Para Cezaları, İst. 1972.
- DÖNMEZER-ERMAN: Nazari ve Tatbiki Ceza Hukuku, İst. 1994.
- DÜZDAĞ M. Ertuğrul: Ş. Ebussuud Efendi Fetvâları Işığında 16. Asır Türk Hayatı, İst. 1983.
- EBU ZEHRA Muhammed: el-Ukûbe, Kahire, Ty.
- ESEN Hüseyin: İslâm Hukukunda Mali Cezalar, MÜSBE Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İst. 1996.
- FERRA Kadı Ebu Ya'lâ: Ahkâmu's-Sultaniyye, Mısır, 1987.
- GÖKCEN Ahmet: Tanzimat Devri Ceza Kanunları ve Bu Kanunlardaki Ceza Müeyyideleri, İst. 1989.
- HAMİDULLAH Muhammed: İslâm Peygamberi (Çev: S. Tuğ) İst. 1980.
- HEYD Uriel: Studies in Old Ottoman Criminal Law, Oxford, 1973.
- HEYD Uriel: Eski Osmanlı Hukukunda Kanun ve Şeriat (Çev: S. Eroğlu) AİFD, C: XXVI, Ank. 1983.
- HUSARİ Ahmed: es-Siyasetü'l-Cezaiyye, Beyrut, 1993.
- İBN ÂBİDİN M. Emin: Reddû'l-Muhtar, İst. 1984.
- İBN HÜMAM Kemaleddin: Fethu'l-Kadir, Mısır, 1970.
- İBN KAYYIM: et-Turuku'l-Hukmiyye, Kahire, 1977.
- İBN KAYYIM: İ'lâmu'l-Muvakkîin an Rabbi'l-Âlemîn, Beyrut, 1991.
- İBN RÜŞD Kadı Ebu'l-Velid: Bidâyetü'l-Müctehid, İst. 1985.
- İBN TEYMİYE: Hisbe (Çev: V. Akyüz) İst. 1989.
- İBN TEYMİYE: es-Siyasetü'l-Şer'iyye, Beyrut, 1993.
- KAMÂTÎ N. M.: el-Ukûbâtü'l-Mâliyye beyne'l-Şer'î ve'l-Kanun, Bingazi, 1986.
- KÂSÂNÎ Ebubekir: Bedâiu's-Sanâi fi Tertîbi'l-Şerâi, Beyrut, 1982.
- KAYA, Ali: İslâm Hukukunda Cismani Zararların Tazmini, UÜSBE Yayınlanmamış Doktora Tezi, Bursa, 1991.
- KETTÂNÎ Abdülhay: et-Terâtibü'l-İdâriyye (Çev: A. Özel) İst. 1991.
- MUMCU Ahmet: Osmanlı Devletinde Zulüm, Ank. 1985.
- MUMCU Ahmet: Osmanlı Devletinde Rüşvet, İst. 1985.
- Ömer Hilmi: Mi'yar-ı Adalet, in AKGÜNDÜZ, İslâm Osmanlı Hukuku Külliyyatı, Diyarbakır, 1986.
- ÖNDER Ayhan: Ceza Hukuku Genel Hükümler, İst. 1992.
- PULAHA-YÜCEL: I. Selim Kanunnamesi, Ank. 1988.
- SCHACHT Joseph: İslâm Hukukuna Giriş (Çev: M. Dağ-A. Şener) Ank. 1986.
- SEVİĞ V. Raşit: Askeri Adalet, Ank. 1955.

OSMANLI HUKUKUNDA PARA CEZALARI

- SEYDİŞEHİRİ Mahmut Esat: Tarih-i İlmî Hukuk, İst. 1331.
- SÜLEYMAN Sûdî: Defter-i Muktesid, Dersaadet, 1306.
- ŞEVKÂNÎ Muhammed b. Ali: Neylû'l-Evtâr, Beyrut, Ty.
- TRABLUSÎ Alaeddin Ebu'l-Hasen: Muînü'l-Hukkâm, Kahire, 1973.
- ÜDEH Abdulkadir: et-Teşriu'l-Cinai'l-İslâmi, Beyrut, Ty.
- UZUNÇARŞILI İ. Hakkı: Osmanlı Devleti Teşkilâtına Medhal, Ank. 1988.
- ÜÇÖK, Coşkun, Osmanlı Kanunnamelerinde İslâm Ceza Hukukuna Aykırı Hükümler, AÜHFD, C: III, S: 2-4, Ank. 1946.
- ÜÇÖK-MUMCU-BOZKURT: Türk Hukuk Tarihi, Ank. 1999.
- ZÖHRAP, Krikor, Hukuk-u Ceza, İst. 1325.